



Велко Тодоров Маринов е роден 1941 г. в с. Оборище, Пловдивска област. През 1966 г. завършва специалност Икономика на външната търговия във ВИИ „Карл Маркс“ – София. В продължение на четири години работи като специалист в Българска външнотърговска банка. През април 1970 г. постъпва като редовен асистент в катедра „Международни икономически отношения“ на тогавашния ВИИ. Успешно защитава кандидатска дисертация през 1973 г. Доктор на икономическите науки е от 1991 г. Хабилитира се за доцент през 1979 г. и за професор през 1994 г. Проф. Велко Маринов е титуляр на дисциплините Теория на международните икономически отношения и Европейска икономическа интеграция. Научните му интереси са съсредоточени главно в областта на теорията и практиката на съвременните международни икономически отношения, регионалната икономическа интеграция и световното стопанство. Автор е на редица научни публикации по тези проблеми.

ЗА ПЕРСПЕКТИВИТЕ НА НАЦИОНАЛНАТА ИКОНОМИКА СЛЕД ПРИСЪЕДИНЯВАНЕТО НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ КЪМ ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ

проф. д.и.к.н. Велко Тодоров Маринов

Увод

В условията на радикалната социално-политическа и икономическа трансформация Република България възприе стратегически курс на “завръщане в Европа”. Централно място в този курс заема трайната политика за установяване на нов тип отношения с Европейския съюз (ЕС). От подписването на Спогодбата между Р България и Европейската икономическа общност (ЕИО) за търговия, търговско и икономическо сътрудничество (май 1990 г.) до днес (навечерието на подписването на договора за присъединяване на България към ЕС) тези отношения се развиват по възходяща линия. От гледна точка на качеството (характера) на отношенията България – ЕС тяхната еволюция може да се определи като преход от нормализация към асоциация и след това към подготовка за бъдещото пълноправно членство на България в ЕС. ЕС трайно се утвърди като основен външноикономически партньор на Р България. Проявиха се обаче и редица съществени проблеми при двустранните търговско-икономически връзки България – ЕС (архаична, нерационална структура на българския износ в страните – членки на ЕС, последователно влошаване на условията на търговия при взаимния стокообмен, нарастващ дефицит по търговската сметка на нашата страна и т.н.).

Скорошното присъединяване на Р България към ЕС е “натоварено” със значителни позитивни очаквания. В същото време въпросите, отнасящи се до реалната подготвеност на страната за членство в ЕС, едва сега (“на финалната права”) се поставят с необходимата сериозност. В разгарящия се обществен дебат се установява един съществен факт, за който отдавна предупреждаваха специали-

тите – че страната ни е загубила твърде много “икономическо време”, че българският бизнес, администрацията и съдебната система не са достатъчно подготвени, за да посрещнат предизвикателствата на членството в ЕС. Тази тъжна констатация изисква трезва оценка за шансовете и рисковете за българската икономика след присъединяването на страната към ЕС.

Настоящата студия има за цел реалистично да оцени перспективите пред българската икономика в условията на членството в ЕС. Като частни задачи пред разработката се поставят:

- ♦ изследването на еволюцията на икономическите отношения България – ЕС в условията на прехода;
- ♦ идентифицирането на шансовете пред българската икономика след присъединяването на страната към ЕС;
- ♦ разкриването на основните икономически рискове след присъединяването на България към ЕС;
- ♦ очертаването на някои основни характеристики на политиката, която е желателно България да провежда след присъединяването си към ЕС.

Направените оценки и препоръки се отнасят за един средносрочен период след включването на страната ни в ЕС. При това по необходимост е възприето едно съществено ограничение – предположението, че както в глобалната световна икономика, така и в ЕС през този период няма да настъпят никакви непредвидени драматични събития.

1. ИКОНОМИЧЕСКИТЕ ВРЪЗКИ БЪЛГАРИЯ – ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ В УСЛОВИЯТА НА ПРЕХОДА

През последното десетилетие на миналия век и началото на настоящото десетилетие страните от Централна и Източна Европа (СЦИЕ) бяха изправени пред три основни предизвикателства:

а) осъществяване на радикалната социално-политическа и икономическа трансформация (т.е. “смяна на системата”);

б) преориентация на външноикономическите и външнополитическите отношения с отчитане на новите реалности, възникнали след разпадането на организацията на Варшавския договор и СИВ (т.е. “завръщането в Европа”). Централно място в новата външна ориентация на СЦИЕ заемаше ясно изразеният стремеж за установяване на нов тип отношения с Европейския съюз (ЕС). Асоциирането с ЕС и перспективата за пълноправно членство в Съюза се разглеждаха като гаранция за необратимост на процеса на системната трансформация в бившите социалистически страни;

в) органичното въграждане в структурата на глоболизиращата се световна икономика. [1]

Още от началото на прехода у нас “европейската” ориентация на страната беше обявена за основен национален приоритет. В изпълнение на този приоритет през май 1990 г. между България и Европейската икономическа общност (ЕИО) беше подписана Спогодба за търговия, търговско и икономическо сътрудничество. С този формален акт търговско-икономическите отношения между ЕИО и България бяха нормализирани и приведени в съответствие с обичайния за между-

народната търговско-договорна практика режим на най-облагодетелствана нация (НОН). През март 2003 г. България подписа с 3-те европейски интеграционни общности и техните страни членки Европейско споразумение за асоцииране (ЕСА). Това споразумение предвижда изграждане в рамките на 10-годишен преходен период на зона за свободна търговия между Общността и България, обхващаща “по същество целия взаимен стокообмен”. В ЕСА беше заложен принципът на асиметрията, т.е. ЕО се задължи да осъществи либерализацията на своя внос от България в по-кратки срокове в сравнение със сроковете за либерализация на вноса от ЕО в България. Благодарение на добрата политическа воля, проявена от партньорите по ЕСА, либерализацията на българския износ в ЕС беше осъществена (преди всичко за промишлените стоки) в по-кратки от предвидените по споразумението срокове. След решенията на Европейския съвет от Люксембург (декември 1997 г.) България официално беше включена в процеса на петото (“източното”) разширяване на ЕС, а през март 2000 г. започнаха конкретните преговори за присъединяване на България към ЕС. През юни 2004 г. преговорите официално приключиха, на дневен ред е подписването на договора за присъединяване на България към ЕС.

Стратегическият курс на България към интеграция с ЕС намери израз в ускореното нарастване на търговските връзки на страната с ЕС (таблица 1).

Таблица 1

Външна търговия на Р България с Европейския съюз (млн. щ. дол.)

	1997 г.	1998 г.	1999 г.	2000 г.	2001 г.	2002 г.	2003 г.
Износ	3135.9	2130.9	2088.6	2473.8	2798.6	3165.9	4211.8
Внос	1860.6	2260.2	2668.1	2865.2	3582.8	3967.0	5335.8
Салдо	+275.3	-129.3	-579.5	-391.4	-784.2	-801.1	-1124.0
Съотношение износ/внос	1.15	0.94	0.78	0.86	0.78	0.80	0.79

Източник: Национален статистически институт (НСИ), Външна търговия на Република България 1999-2003 г.

В условията на макроикономическата стабилизация у нас взаимната стокова търговия между България и ЕС увеличи стойностния си размер през периода 1997-2003 г. 2.4 пъти. За същия период стоковият износ на България в ЕС нарасна по стойност с 97.2 %, а вносите – със 186.8 %. По своята динамика стокообменът България – ЕС изпреварва растежа на нашата външна търговия с останалите групи страни. На тази основа нараства степента на търговското обвързване на Р България с ЕС. Относителният дял на ЕО (ЕС) в стоковия износ на България последователно нараства от 5.0 % за 1990 г. на 37.6 % за 1995 г., 51.3 % за 2000 г. и 56.6 % за 2003 г. Делът на ЕС в общия стоков внос на страната също нараства от 9.6 % за 1990 г. на 37.2 % за 1995 г., 44.0 % за 2000 г. и 49.5 % за 2003 г. [2] Тези данни дават основание за извода, че в рамките на един сравнително кратък период (1990-2003 г.) ЕС се утвърди като основен външнотърговски партньор на Р България. След разширяването на ЕС с нови 10 страни членки (май 2004 г.) и очакваното скорошно присъединяване на България към Евросъюза обосновано може да се

предполага по-нататъшно нарастване на относителното значение на ЕС като търговски партньор на нашата страна.

Ако се вземе под внимание силно отвореният характер на българската икономика (приложение 1), може да се предполага, че поне 30 % от създадения у нас през 2003 г. БВП се реализира чрез износа на стоки и услуги в ЕС. Този относително висок показател свидетелства за значителната функционална (възпроизводствена) отвореност на българската икономика спрямо ЕС. На тази основа може да се обоснове логичният извод, че динамиката на нашия износ в ЕС, неговата структура, устойчивост и други подобни характеристики определят във висока степен икономическия растеж в страната, неговата ефективност, реалния размер на националния доход и икономическото благосъстояние. Износът на стоки и услуги за ЕС детерминира също в значителна степен структурните изменения в националната ни икономика. Високото равнище на функционална отвореност на българската икономика спрямо ЕС обуславя силно изразената зависимост на националния възпроизводителен процес от развитието на интеграционния комплекс на ЕС. “Ефектът на преливането” намира израз във високата чувствителност на стопанския живот у нас спрямо промените в икономиката и икономическата политика на ЕС и неговите страни членки.

За икономическия анализ има особено съществено значение изучаването на структурата на българския износ в ЕС, тъй като той е показателен за формираната се експортна специализация на страната при търговските връзки с Евросъюза (таблица 2).

Таблица 2

Структура на стоковия внос в ЕС по уедрени раздели
на Стандартната международна търговска класификация (СМТК, 2002 г., %)

Уедрени раздели на СМТК	Общ внос на ЕС	Внос от развива- щите се страни	Внос от СЦИЕ*	Внос от България
1. Храни, напитки, тютюн	7.9	8.3	3.6	8.1
2. Сурови материали (без горива)	3.2	5.3	2.8	6.1
3. Минерални горива	7.5	14.6	3.9	5.2
4. Химикали	11.5	3.8	3.7	4.5
5. Машини, оборудване и транспортни средства	39.9	31.8	46.6	11.3
6. Други преработени стоки	27.9	36.2	38.2	64.7

* Без европейските държави – наследници на бившия Съветски съюз.

Забележка: Таблицата е съставена от автора по UN, Monthly Bulletin of Statistics, 2003, November, Table 43; НСИ, Външна търговия на Република България 2003, с.16.

Както може да се съди от данните в таблица 2, над 4/5 от износа на България в ЕС през 2002 г. се пада на продуктите на обработващата промишленост. Този значителен дял може да създаде впечатление за висока степен на “облагорождаване” на нашия износ за ЕС, която съответства на структурните характеристики на общия внос на ЕС и дори е по-добра от структурата на вноса в ЕС от развива-

щите се държави (където непреработените стоки заемат 28.2 %). Това повърхностно впечатление се разсейва обаче при едно по-внимателно “вглеждане” в структурата на българския износ за ЕС по отделни групи стоки.

Уедреният раздел “други преработени стоки”, на който през 2002 г. се пада почти 2/3 от стойността на нашия стоков износ за ЕС, включва няколко съществени стокови групи – “текстилни материали и изделия от тях” (32.3 % от общия ни износ за ЕС), “обувки и аксесоари” (5.0 %) и “неблагородни метали и изделия от тях”, т.е. черни и цветни метали (19.1 %). На трите стокови групи се пада 56.4 % от общия износ на България за ЕС за 2002 г. Тези стокови групи имат една обща качествена характеристика – включват изделия от ниско технологично равнище и с малко съдържание на добавена стойност. Експортната специализация на България при търговията с ЕС включва преди всичко трудо- и материалопоглъщащи промишлени стоки (текстилни материали, облекло, обувки, дървен материал и изделия от него и др.); нискотехнологични промишлени стоки, не изискващи квалифицирана работна сила (продукти на черната металургия и металообработването), характеризиращи се с висока енерго- и капиталопоглъщаемост; ограничен кръг суровинни и хранителни стоки. Немалка част от продуктите, формиращи експортната специализация на България при търговията с ЕС, се произвеждат у нас на ишлеме (облекло, спортни обувки, нерафиниран цинк, горещо-валцувани рулони и т.н.) и при съвсем малка добавена стойност. [3] Същевременно стоките, които в съответствие с критерия “факторна интензивност” се отнасят към категориите на средно- и високотехнологичните продукти, изискващи разход на средно- и висококвалифицирана работна сила, заемат сравнително скромна дял в нашия износ за ЕС. По оценка на автора, последните 2 групи стоки (на които още през 1998 г. се пада 60 % от световния износ и 48 % от износа на развиващите се държави) [4] заемат не повече от 14-15 % от общия стоков износ на България за ЕС през 2002 г. Собствено високотехнологичните изделия заемат не повече от 2.5-3.0 % от нашия износ за ЕС.

Тези данни дават основание за извода, че стоковата структура на износа ни за ЕС е силно остаряла и се намира в противоречие със съвременните тенденции в международното разделение на труда (нарастващ дял на продуктите със средна и висока технологична интензивност, растяща концентрация на международните търговски връзки във все по-еднородни промишлени отрасли). Тази констатация може да се потвърди и при анализа на данните от таблица 2: дялът на уедрения раздел на машините, оборудването и транспортните средства в българския износ (11.3 %) е 3.5 пъти по-нисък от неговия дял в общия внос на ЕС и 4.1 пъти по-нисък от дела на същия раздел при вноса на ЕС от СЦИЕ. Дялът на уедрения раздел “други преработени стоки” при вноса на ЕС от България (64.7 %) е 2.3 пъти по-висок от дела на същите стоки в общия внос на ЕС и 1.7 пъти по-висок от техния дял при вноса от СЦИЕ. Налице е следователно съществено структурно несъответствие между нашия износ в ЕС и общия внос на ЕС. Според експертни оценки коефициентът на корелация между структурата на общия внос на ЕС и структурата на вноса от България се е понижил от 0.355 в началото на 90-те години на 0.260 в края на десетилетието (за централноевропейските страни – Унгария, Чехия, Словакия, Словения и Полша същият коефициент е повишил стойността си през десетилетието от 0.573 на 0.729). [5]

По технологично равнище на своя износ за ЕС България изостава много далеч от 5-те централноевропейски държави. Според данните, приведени от Анграш Инотай, продуктите със средна и висока технологична интензивност са заемали през 2002 г. две трети от износа на Унгария за ЕС (за Чехия и Словакия този дял е 55 %, за Словения – 45 %, за Полша – 35 %). [6]

Сравнителните предимства, които обуславят експортната специализация на нашата страна при търговските връзки с ЕС, се основават на: добрата осигуреност на България с масова, сравнително добре обучена (и изключително евтина в международен план) работна сила; благоприятните природно-климатични условия; осигуреността на страната с някои природни богатства (медни и оловно-цинкови руди, дървен материал); относително евтината електроенергия у нас; натрупаните традиции и производствен опит в редица промишлени отрасли (шивашка и обувна промишленост, черна и цветна металургия и т.н.). Става дума следователно за сравнителни предимства от нисък ранг, базирани преди всичко на добрата осигуреност на страната с първични производствени фактори. Обратно, развитите (вторичните, усъвършенстваните) фактори, които обуславят конкурентните предимства на развитите пазарни икономики в съвременните условия, засега практически не се проявяват у нас. [7] Логичен е на тази основа изводът, че международната конкурентоспособност на страната ни на настоящия етап се дефинира като преди всичко ресурсно обусловена.

Международната специализация на България при търговските връзки с ЕС не би могла априорно да се счита за неизгодна, тя по-скоро е възможната специализация при настоящото състояние на националната икономика. Тази експортна специализация е обаче определено неперспективна в стратегически план и отрежда незавидна позиция на страната в европейския интеграционен процес. Основание за такова категорично твърдение дават няколко обстоятелства:

- ♦ продуктите, формиращи експортната специализация на България, се изнасят от голям брой, главно развиващи се държави. Световният пазар е високонаситен (съществува огромен ненатоварен производствен капацитет), като конкурентната борба е преди всичко ценова. Налице е тенденция към изнасяне на производството във все по-слаборазвити страни и региони;
- ♦ пазарното търсене на някои от основните експортни продукти на България (напр. черни и цветни метали) следва динамиката на бизнес цикъла, което неизбежно води до значителни колебания в размера на продажбите и реализираните цени и експортни постъпления;
- ♦ със скорошното присъединяване на България към ЕС като негов пълноправен член някои източници на конкурентни предимства (евтина електроенергия, непридирчиво екологично законодателство, изключително ниска цена на труда, “заобикаляне” на нормите на социалното законодателство не само в “сивия”, но и в легалния сектор на икономиката, и др.) в непродължителен срок ще отпадат или ще намалят своето значение. Може следователно да се очаква, че редица конкурентни доскоро производства ще загубят своя статус, ако не бъдат предприети своевременни и ефективни мерки за тяхната технико-технологична и организационно-управленска модернизация;
- ♦ немалка част от нашия износ за ЕС (грехи и допълнения към тях, обувки, храни, напитки и др.) е предназначена за потребители, заемащи долните стъпала на доходната стълбичка. Този сегмент не е особено голям, него-

вата покупателна способност също е ограничена. Поради това едва ли може да се разчита на значително нарастване на износа на такива стоки във физическо и стойностно изражение (още повече, че пазарът на тези продукти в ЕС е наводнен с внос от голям брой страни с евтина работна сила);

- ♦ някои производства, работещи за износ в ЕС, се характеризират със значителна импортопоглъщаемост. За да запазят своята конкурентност, тези отрасли (текстилна и шивашка промишленост, черна металургия и др.) би следвало не само да понижат относителната си импортопоглъщаемост, но и чувствително да повишат степента на обработка на изделията, да преминат към производство на диференцирани, висококачествени продукти и т.н. Подобна преориентация на производствената дейност предполага значителни допълнителни инвестиции за внедряване на нови технологии, повишаване на квалификацията на персонала, усъвършенстване на маркетинга и т.н.

Скорошното присъединяване на България към ЕС обективно налага разработването и последователното осъществяване на обоснована дългосрочна стратегия за промяна на мястото на страната в международното разделение на труда. Стратегията би следвало да гържи сметка за ресурсите, с които страната разполага, и да насърчава целенасоченото създаване на развити (усъвършенствани) производствени фактори. Висококачественото образование, развитата и динамична система на научни изследвания и опитно-конструкторски работи (НИОКР), съобразената със съвременните стандарти инфраструктура, гъвкавият корпоративен мениджмънт – това са основните направления за създаването на усъвършенствани производствени фактори, на чиято основа могат да се постигнат и възпроизвеждат конкурентни предимства от по-висок порядък. [8] Стратегията за промяна на мястото на страната в системата на международното разделение на труда може да разчита на успех при наличието на добра политическа воля и капацитет в отговорните държавни институции, амбициозен и иновативен национален бизнес, активна политика за привличане на стратегически чуждестранни инвеститори, опериращи в модерни, перспективни браншове. Изключително важно е да се осъзнае, че желаната промяна на мястото на страната в системата на международното разделение на труда изисква последователна, активна политика на всички равнища. Ако постигането на тази стратегическа цел бъде оставено на действието на “свободните пазарни сили”, резултатът би бил плачевен – по-нататъшно “циментиране” на архаичната международна специализация на страната, “консервиране” на периферната ѝ позиция в европейския интеграционен комплекс с всички произтичащи от това икономически и социални последици.

След 1998 г. търговският баланс на България спрямо ЕС е хронично пасивен: за периода 1998-2003 г. отрицателното салдо при търговията ни с ЕС се увеличи 8.7 пъти (таблица 1). През 2003 г. на ЕС се пада 33.5 % от общия търговски дефицит на България. [9] Нарастващите отрицателни салда при търговията на България с ЕС не бива да изненадват. Те имат обективен, закономерен характер и могат да бъдат обяснени с действието на отбелязаните по-долу основни фактори.

- ♦ България не разполага със значителен експортен потенциал. В условията на радикалната икономическа трансформация наследеният експортен потенциал беше по същество разрушен, а изграждането на нов такъв се осъществява твърде бавно и без някаква стратегия в макроикономическо измерение.

- ◆ Заложеният в ЕСА принцип на асиметричната либерализация на практика се трансформира в ефект на “обратната асиметрия”. Твърде ниската международна конкурентоспособност на националната ни продукция, слабостта (технологична, финансова, пазарна, управленска и т.н.) на грамадната част от българските фирми обективно ограничават способността на националния бизнес да се възползва от либерализирания достъп до пазара на ЕС. Подобни обективни ограничители не съществуват за бизнеса на страните – членски на ЕС, поради което той съумя много по-пълно да използва възможностите за износ на стоки в България.
- ◆ В условията на фиксиран валутен курс на лева и значителен инфлационен диференциал между България и ЕС реалният валутен курс на лева спрямо страните от ЕС се повиши с 31.4 % за периода 1997-2002 г. Само за 2002 г. българският лев реално поскъпна с 3.6 % спрямо валутите на държавите от ЕС. [10] Реалното поскъпване на лева чрез механизма на пренасочване на разходите затруднява експортната експанзия на националните стокопроизводители и стимулира увеличаването на вноса от ЕС.
- ◆ Показателят “условия на търговията” (Terms of Trade) отбелязва дългосрочна тенденция към влошаване за нас. За периода 1992-1999 г. сводният индекс на условията на търговия за българския външен стокообмен отбелязва понижение с около 25 %. [11] През интервала 2000-2002 г. този индекс понижи своята стойност с още 2.1 %. Влошаването на условията на търговия е обективно неблагоприятно като дългосрочна тенденция, тъй като свидетелства за понижаваща се покупателна способност на нашия износ, което кореспондира с реалния макроикономически ефект от участието на страната в международното разделение на труда (реалния размер на националния доход и икономическото благосъстояние). При настоящата експортна специализация на страната реално отсъстват възможности за неутрализиране неблагоприятното въздействие на този фактор.
- ◆ Устойчивата стагнация на икономиката на основните ни търговски партньори – държавите от еврозоната. Забавеният икономически растеж в страните от еврозоната през последните 3-4 години обуславя сравнително малкото нарастване на вноса им от трети държави (в т.ч. и от България). Специалните иконометрични изследвания свидетелстват за висока степен на корелация между икономическата динамика в основните страни-партньори и увеличаването на износа от България.
- ◆ Умереният растеж на националната икономика в условията на макроикономическата стабилизация. Ръстът на доходите в България през последните години се придружава от висока еластичност на импортното търсене. През 2003 г. напр. нарастването на БВП с 1 % предизвика увеличаване на вноса на стоки и услуги в размер на 2.2 %. Все по-голяма част от националното търсене се отклонява от вътрешния пазар и се насочва към външния пазар, в т.ч. на първо място към пазара на ЕС.
- ◆ Значителният внос на преки чуждестранни инвестиции (ПЧИ) често е придружен от внос на машини, съоръжения, комплектно оборудване, а понякога – и от внос на суровини, материали и компоненти за чуждестранните поделения в страната. Същевременно износът на стоки от тези поделения

нерядко се забавя и се осъществява с определен времеви лаг (напр. при инвестиции “на зелено”).

Като относително неблагоприятна може да бъде оценена фирмената структура на българската търговия със страните от ЕС-15. Експортна дейност през 2002 г. са осъществявали 11.6 хил. фирми (т.е. приблизително 5 % от общия брой на фирмите у нас). Твърде високо е равнището на фирмената концентрация на българския износ – на 100 фирми-експортъори се пада 43-45 % от износа, а на 10-те най-големи износители – над 25 % от стоковия износ на страната. Групата на по-значителните експортъори включва 1000-1500 фирми (т.е. 0.5 – 0.7 % от фирмите в страната). Тези данни аргументират извода, че грамадната част от българските фирми на практика са откъснати (изолирани) от пазара на ЕС, не познават неговите изисквания, ориентират своята производствена и търговска дейност изцяло към все още неразвения вътрешен пазар. Но това означава също, че преобладаващата част от българските фирми не познават използваните на вътрешния пазар на ЕС бизнес практики и не са подготвени за участие в ожесточената конкурентна борба на този пазар. Изоляцията на огромната част от нашия бизнес от външния пазар въобще (в т.ч. и от пазара на ЕС) кореспондира с примитивния фирмен мениджмънт, отсъствието на стратегическо мислене, ориентацията на цялостната дейност към непосредствената цел – оцеляване.

Търговските връзки, разбира се, са особено важни, но те далеч не изчерпват целия спектър на отношенията между България и ЕС. Макар и сравнително бавно и колебливо, към нашата страна постепенно се насочиха инвеститори от държавите – членки на ЕС. На 6 страни от Евросъюза (Гърция, Германия, Италия, Австрия, Белгия и Холандия) се пада 56 % от общия приток на ПЧИ в България за периода 1992-2003 г. Заслужава обаче да се отбележи неблагоприятният за нас факт, че България съвсем не е приоритетно направление за инвеститорите от страните – членки на ЕС. За разлика от централноевропейските страни, България не съумя да привлече стратегически инвеститори от ЕС-15 в най-модерните високотехнологични отрасли на промишлеността и услугите. Поради това и приносът на инвеститорите от държавите на ЕС в модернизацията на българската икономика е сравнително ограничен.

Още от началото на 90-те години на миналия век България е бенефициент по програмата ФАР, като до края на 2002 г. по тази програма е получила финансиране в размер на повече от 1.4 млрд. евро. От началото на настоящото десетилетие страната ни е бенефициент и на предприсъединителните програми ИСПА и САПАРД. По определени целеви програми България ползва заемни ресурси от Европейската инвестиционна банка. В условията на макроикономическата стабилизация у нас за българските стопански агенти постепенно се отвори и кредитният пазар на ЕС.

Поради финансовата и технологичната слабост на българските фирми научно-техническите връзки България – ЕС не получиха съществено развитие на микро-равнище. За сметка на това още от началото на демократичните промени редица научни институти и университети се включиха активно в рамковите програми на ЕС за научни изследвания и технологично развитие. За голям брой научни звена у нас възможността за участие в реализацията на тези програми беше (и продължава да е) жизненоважна за оцеляването им в условията на острия финансов дефицит.

В цялост провежданата досега политическа линия на “завръщане в Европа” резултира в определена относително висока степен на търговска интеграция на България с ЕС. Истинското, голямото предизвикателство за България е свързано с присъединяването на страната към ЕС като негов пълноправен член от началото на 2007 г.

2. ШАНСОВЕТЕ ЗА БЪЛГАРСКАТА ИКОНОМИКА

Процесът на фактическа интеграция на Р България с ЕС започва още през първата половина на миналото десетилетие с подписването на Временното споразумение между Европейската общност и България. С формалния акт на присъединяването от началото на 2007 г. на Р България към ЕС ще бъде отбелязан краят на един етап на европейската интеграция на нашата страна и поставено началото на друг, качествено по-висок етап. Присъединяването на нашата страна към ЕС като негов пълноправен член означава реалното ѝ участие в работата на институциите на съюза, а с това – участие при вземането на решения, изработването на политиките на ЕС в различните области на интеграцията, създаването на правила и норми за управление на интеграционния процес. Членството на Р България в ЕС означава в същото време възприемане на цялата съвкупност от достиженията на ЕС и ефективно им прилагане у нас. В контекста на разискваната тук проблематика за шансовете и рисковете за националната ни икономика в условията на членство в ЕС особено съществено значение имат три ключови области на европейската интеграция – митническият съюз, единният вътрешен пазар (ЕВП) и икономическият и валутен съюз (ИВС).

С присъединяването на Р България към ЕС тя автоматично става участник в митническия съюз на ЕС, т.е. България се приобщава към общата митническа територия на Съюза, прилага в пълен обем неговото митническо законодателство, въвежда и стриктно прилага общата митническа тарифа на ЕС. От началото на 2007 г. Р България се интегрира органично в ЕВП на ЕС. Това означава, че нашият национален пазар става интегрална част от едно „пространство без вътрешни граници, в което е осигурено свободното движение на стоки, лица, услуги и капитали...” (член 14 на Договора за създаване на Европейската общност – ДЕО). Интегрирането в структурата на ЕВП изисква от страната прилагане в пълен обем на огромния брой директиви, осигуряващи четирите “свободи на движение”, ефективно функциониране на необходимите изпълнителни и контролни институции. С присъединяването си към ЕС Р България се включва в икономическия и валутен съюз (ИВС) като “страна-членка с право на изключение” (дерогация). На тази основа към паричната, валутната и икономическата политика на страната се поставят завишени изисквания. Тези области на политиката се разглеждат като “въпроси от общ интерес”. На практика това означава, че икономическата политика на държавата подлежи на координация в рамките на Съвета на министрите, че страната ни следва да се придържа към общите насоки на икономическата политика на държавите – членки и на ЕС. От България ще се изисква изготвяне и спазване на утвърдена от Съвета на ЕС национална програма за сближаване. Към нашата страна ще се прилагат приетите в рамките на ЕС процедури за многостранно наблюдение и процедури за преодоляване на прекомерния бюджетен

дефицит. След присъединяването на България към ЕС от нея ще се изискват последователни усилия (и политика) за покриване на критериите за конвергентност съгласно Договора за създаване на Европейския съюз (ДЕС), включително участие във валутно-курсовия механизъм (ERM-II) най-малко в продължение на 2 години. Пълното интегриране на България в зрелия ИВС, включително присъединяването към еврозоната, на практика не е възможно преди средата на 2009 – началото на 2010 година.

Присъединяването на България към ЕС разкрива допълнителни възможности за увеличаване на нашия стоков износ. Приобщаването на страната към вътрешния пазар на Съюза предполага премахване на пограничния контрол. Според различни експертни оценки отпадането на тази процедура ще спести на фирмите-износителки търговски разходи от порядъка на 5-10 %. [12] При равни други условия това повишава ценовата конкурентоспособност на тези фирми и стимулира тяхната експортна експанзия в страните – членки на Съюза.

Пълноправното членство на България в ЕС означава също, че оценката на съответствието на изнасяните от нас стоки със стандартите на ЕС ще се извършва от компетентни (нотифицирани) български органи вместо от нотифициран орган на страна – членка на ЕС (каквато е действащата сега практика). Логично е да се предполага, че изпълнението на сертификационните процедури от български органи ще доведе до тяхното облекчаване и съществено поевтиняване. [13] На тази основа търговските (транзакционните) разходи на нашите фирми-износителки ще се понижат, а конкурентоспособността им на европейския пазар ще се повиши, което е предпоставка за активизиране на техните експортни операции. Впрочем тази възможност може да се реализира още до присъединяването на България към ЕС, ако бъде подписан т.нар. “Протокол за оценяване на съответствието и признаване на промишлените стоки към Европейското споразумение за асоцииране” (ПЕСА), преговорите за което се водят от септември 2002 г. [14]

С присъединяването на България към ЕС неизбежно ще отпадат запазените все още ограничения за износ на някои селскостопански продукти от България в ЕС – тарифни контингенти (напр. за говеждо месо, вино, млечни продукти и др.), а също и някои “остатъчни” мита. При наличие на достатъчен производствен капацитет и спазване на строгите санитарно-хигиенни и ветеринарни норми на ЕС и стандартите за качество България би могла да увеличи своя износ на аграрни продукти и изделия на хранително-вкусовата промишленост в ЕС. От гледна точка на икономическите интереси на България тази възможност не бива да бъде подценявана, тъй като при търговията със стоки от този сектор страната ни има положително салдо към ЕС (2002 г. – 74.4 млн. дол.). [15]

Проектираното от компетентните български институции ускорено включване в еврозоната ще има като свой логичен резултат елиминирането на транзакционните разходи при конвертирането на българския лев в евро и обратно. [16] Отпадането на тези разходи ще резултира в поевтиняване на експортните операции на българските фирми на пазара на ЕС, повишаване на тяхната конкурентоспособност, а следователно и насърчаване на националния износ в страните – участнички в еврозоната.

Трудно е да се прецени доколко представените тук потенциални възможности ще доведат до реално нарастване на износа от България за ЕС. Някои автори смятат, че като цяло възможностите за страните от Централна и Източна

Европа, присъединяващи се към ЕС, са сравнително ограничени, тъй като още при асоциацията им към ЕС техният стоков износ е бил във висока степен либерализиран. [17] Износът на промишлени стоки от България за страните – членки на ЕС, от началото на 1998 г. се осъществява изцяло без мита и количествени ограничения. В резултат на множеството допълнителни протоколи към ЕСА износът на селскостопански продукти от България за ЕС също е във висока степен либерализиран. Според проучване на Австрийския институт за икономически изследвания активизирането на търговските връзки на трите централноевропейски страни – Унгария, Чехия и Полша, вследствие на присъединяването им към ЕС ще доведе до реално нарастване на БВП за 10-годишен период в Унгария с 4.5 %, а в Полша и Чехия (чиито търговски връзки с ЕС са по-малко интензивни) нарастването на БВП ще възлиза на 2-2.25 %. [18] Доколкото между интензивността на търговските връзки с ЕС и увеличаването на БВП е налице ясно изразена корелационна зависимост, може да се предполага, че реалното нарастване на БВП у нас под въздействието на този фактор за 10-годишен период няма да превишава неговата стойност в Полша и Чехия.

С присъединяването на България към ЕС нашата страна се превръща във външна митническа граница на ЕС. В чисто практически план това означава, че българската митническа администрация ще трябва да работи изцяло в съответствие с правилата на ЕС. На тази основа се разкриват възможности за предотвратяване (или поне съществено ограничаване) на огромния контрабанден внос в страната. [19] По контрабандни канали у нас постъпват значителни количества текстил, облекло, обувки, алкохол, цигари, плодове, зеленчуци, птиче месо, яйца, петролни продукти, лекарства, битови електроуреди, битова електроника, аудиовизуални продукти и т.н. Контрабандният внос поражда изключително неблагоприятни последици: а) огромни загуби за държавния бюджет от несъбрани мита, данък върху добавената стойност и акцизи; б) истински дъмпинг на нискокачествени стоки (много често “менгета”, продавани под чужда търговска марка), нерядко вредни за човешкото здраве, което съсипе националното производство на подобни изделия. Според някои експертни оценки само 10-15 % от продуктите на леката промишленост, пласирани на българския пазар, се падат на отечествено-то производство, останалите 85-90 % се формират от контрабанден внос на турски, китайски и т.н. стоки; в) реално се затруднява изграждането на един цивилизован национален пазар у нас, който съвсем скоро ще трябва да функционира по правилата на ЕВП на ЕС. Активно се практикуват и различни форми на митнически измами (представяне на фактури с невярно съдържание, фалшифициране на сертификати за произход на стоките, отчитане на фиктивен износ с последваща реализация на продуктите на вътрешния пазар без заплащане на данъци и акцизи и т.н.). Рязкото подобряване на работата на митническата администрация в условията на членството в ЕС може да има следователно съществен (и многостранен!) позитивен ефект за страната ни.

Присъединяването на България към ЕС на практика означава преди всичко интегрирането на българския пазар в структурата на ЕВП на Съюза. Основен резултат от това ще бъде засилването на конкурентния натиск върху българския пазар вследствие нарастването на вноса от фирми, базирани в страните – членки на ЕС. Изострянето на конкурентния натиск върху нашия вътрешен пазар ще пороги сериозни последици:

- ◆ ще бъдат елиминирани монополните пазарни структури, наложили се до присъединяването;
- ◆ ще се обогатят възможностите за потребителски избор, купувачите ще могат да избират измежду широк кръг диференцирани продукти с различно качество и потребителски характеристики;
- ◆ конкурентната борба ще промени своята форма – на мястото на традиционната ценова конкуренция все повече ще се налага неценовата конкуренция, основана на новостта, уникалността, качеството на изделията, условията на доставка, екологичността на продуктите, тяхната безопасност, лекотата на поддържането им и т.н.;
- ◆ в интерес на своето оцеляване в новите условия българските фирми обективно ще бъдат принудени да усъвършенстват организационно-управленската си структура, да рационализират производствените си програми, да търсят нови технически и технологични решения и т.н. Стремелът на фирмите за ускорена адаптация към условията на ЕВП по необходимост ще резултира в повишаване на производителността на труда и ефективността на цялостната им стопанска дейност. Според цитираното проучване на Австрийския институт за икономически изследвания присъединяването на трите централноевропейски страни (Унгария, Чехия и Полша) към ЕС ще доведе до нарастване на производителността в тях в средносрочна перспектива с около 3 % и увеличаване на БВП в неизменни цени за периода 2005-2010 г. с 1 %. [20] Може да се очаква, че нарастването на производителността и БВП в България в средносрочен план след присъединяването на страната към ЕС ще бъде сходно с това в Централноевропейските държави;
- ◆ може с основание да се предполага, че ще настъпят определени изменения във фирмената структура на българския пазар. Фирмите, които няма да могат да се адаптират към променените условия на конкуренцията, ще бъдат принудени да се оттеглят от пазара (т.е. ще фалират, ще бъдат погълнати от други компании или ще бъдат принудени да се слаят с тях и т.н.). Фирмената консолидация ще доведе също до по-силно изразен профил на българските компании. Много от тях ще бъдат обективно принудени да повишат равнището на своята специализация и да се включат в производствените мрежи на по-големите и по-мощни (във финансов, технологичен, маркетингов и т.н. план) български и чуждестранни компании.

Подготовката на България за членство в ЕС, а след това и самото присъединяване към ЕС, несъмнено ще окажат съществено позитивно влияние върху бизнес средата в страната. Макроикономическата политика, съобразена с изискванията за участие в ИВС, ще се характеризира с по-голяма прозрачност и предвидимост. Политиката в отделните конкретни области по необходимост ще бъде приведена в съответствие с достиженията на правото на ЕС (в т.ч. нормативна уредба и институционална структура). Въвеждането на правилата за свободно движение на капитали и свободно предоставяне на услуги ще разшири достъпа на българските стопански агенти до външно финансиране. Интеграцията на българския финансов пазар във финансовия пазар на ЕС в условията на ЕВП и присъединяването към ИВС по-нататък ще нормализира кредитния пазар у нас и ще доведе до съответно понижаване на лихвените проценти по отпусканите заеми. Може да се предполага, че в процеса на подготовката за членство и присъединяването на

България към ЕС бизнес средата у нас ще се подобрява, като еволюира в посока към добрата европейска практика. На тази основа ще се насърчават предприемачеството, по-активното навлизане на сериозни чуждестранни инвеститори, повишаването на конкурентоспособността на фирмено и макроикономическо равнище, устойчивия икономически растеж и т.н.

При проведените конкретни проучвания българските предприемачи най-често изразяват неудовлетворението си от такива елементи на бизнес средата у нас, като нелоялната конкуренция, затруднения достъп до финансиране, често променящата се нормативна уредба, силно бюрократизираната публична администрация, многобройните лицензионни, разрешителни и др. режими, троващата съдебна система, неизрядността на бизнес партньорите (доставчици, клиенти и др.), остарялото трудово законодателство и т.н. [21] Особено остро недоволство предизвикват силно усложнените и бюрократизирани административни процедури при стартирането на нов бизнес. Учредяването на нова фирма у нас изисква многократно повече време и финансови разходи в сравнение с развитите европейски страни и дори в сравнение с държавите в преход. [22] По показателя административна тежест при започването на бизнес България заема последно място сред всичките 95 страни, включени в годишния доклад за глобалната конкурентоспособност на Световния икономически форум за 2003 г. Несъмнено голямата административна тежест съществено влошава бизнес средата у нас и понижава международната конкурентоспособност на българските фирми. Според същия доклад по фирмена конкурентоспособност България отстъпва на всички страни от Централна и Източна Европа – кандидатки за членство в Евросъюза. [23] Без съмнение присъединяването на България към ЕС е ключов фактор за “облагородяването” на бизнес средата у нас и сближаването ѝ по равнище на цивилизованост с тази в развитите европейски икономики.

В условията на членството в ЕС българският бизнес ще има възможност да се ползва от предимствата, които предоставя политиката на ЕС по отношение на малките и средните предприятия (МСП).

Основният фокус на политиката на ЕС спрямо МСП е дефиниран съвсем категорично в член 157 на ДЕО: “поощряване на благоприятна за инициативността и за развитието на предприятията в рамките на Общността среда, и в частност на малките и средни предприятия”. При това политиката на ЕС отчита няколко основни обстоятелства:

- ♦ секторът на МСП е основен двигател на растежа и източник на нови работни места в съвременната икономика;
- ♦ секторът на МСП определя фирмената структура на европейския бизнес. Предприятията от този сектор съставляват 99.8 % от всички фирми в ЕС-15, на тях се падат около 2/3 от заетите;
- ♦ МСП са силно чувствителни към промените в бизнес средата – те страдат най-силно от прекалената бюрокрация и първи процъфтяват при инициативите за намаляването ѝ.

Основен рамков инструмент, в който намира израз политиката на ЕС към МСП, са целевите програми. Такива програми са приемани последователно през 1983, 1987, 1994, 1997 и 2000 г. Ключово значение в момента имат 2 основни документа на ЕС – Европейската харта за малките предприятия (приета от Съвета

на министрите през юни 2000 г.) и Многогодишната програма на ЕС за малки и средни предприятия (2001-2005 г.).

Европейската харта за малки и средни предприятия е насочена към създаване на най-добра среда за тяхното развитие чрез система от мерки в няколко основни сфери – образование и обучение за предприемачество; по-евтино и по-бързо създаване на предприятия; по-добро законодателство и регулиране; подобряване на достъпа до Интернет; по-голяма полза от общия пазар; данъчно облагане и финансови въпроси; укрепване на технологичния капацитет на малките предприятия; съдействие на МСП за прилагане на най-добрите практики и въвеждане на нови бизнес модели.

Многогодишната програма на ЕС за малки и средни предприятия (2001-2005 г.) има за цел опростяване и подобряване на административната и нормативната рамка за бизнеса; подобряване на финансовите условия за МСП; осигуряване на по-добър достъп на МСП до услугите, програмите и мрежите на ЕС и подобряване на координацията им. За постигане на заложените в програмата цели се използва широк кръг финансови инструменти (за улесняване на стартиращия бизнес; въвеждане на специални гаранционни схеми за МСП; за подпомагане на зараждащия се бизнес).

За целенасоченото подпомагане на МСП активно се използват ресурсите на Европейската инвестиционна банка (ЕИБ) и Европейския инвестиционен фонд. В програмата за икономическа реформа от Лисабон (2000 г.) е отделено специално внимание на МСП и категорично се подчертава, че разходите за стартиране на бизнес и бюрокрацията, която го спира, трябва да се намалят, за да се създаде комфортна среда за развитието на МСП.

Според данните, привеждани от Агенцията за малки и средни предприятия, фирмите от тази група съставляват 99.1 % от всички предприятия в България, като 90.8 % от всички бизнес единици се отнасят към категорията на микропредприятията. На МСП се пада 34.2 % от brutната добавена стойност, създадена в националната икономика, 25.2 % от износа и 38.4 % от стоковия внос в страната (всички данни са за 2002 г.). [24]

Функционирането на МСП у нас е белязано от редица проблеми: усложнени, бюрократизирани и оскъпени процедури при стартиране на нов бизнес; силно затруднен достъп до финансиране; иновационен дефицит; ниска производителност; недостиг на мениджърски кадри; отсъствие на стратегическо фирмено мислене; нелоялна конкуренция и т.н. Обяснима е при тези условия слабостта на сектора на МСП у нас, силно изразената му нестабилност.

Присъединяването на България към ЕС ще разкрие възможности секторът на МСП да се възползва от предимствата, които осигурява политиката на съюза в тази област. Националната политика също ще бъде съобразена с достиженията на правото на ЕС спрямо МСП и практиката на страните членки. На тази основа може да се очаква подобряване на бизнес средата за МСП, повишаване на тяхната стабилност, увеличаване на приноса им в националното икономическо развитие и т.н.

Както в предприєдинителния период, така и в още по-голяма степен след присъединяването на Р България към ЕС, нараства ролята на външното финансиране на националната икономика. Започването на преговорите за присъединяване на България към ЕС беше положителен сигнал за световната финансова общност,

което, съчетано с макроикономическата и политическата стабилност, доведе до преодоляване на финансовата изолация на страната.

Нарастването на външното финансиране е от особена важност за нашата страна, тъй като увеличава инвестиционните ресурси на страната и позволява да се преодолее ограничителното въздействие на относително малките вътрешни спестявания. По наши изчисления около 40 % от брутното капиталонакопаване в България през 2003 г. се финансира с приток на външни ресурси. Благодарение на значителния финансов приток нараства нормата на инвестициите и се повишава икономическият растеж. Според експертни оценки увеличаването на инвестициите в реалния сектор с един процентен пункт обуславя допълнителен годишен прираст от 0.2-0.3 процентни пункта през преходния период. В дългосрочен план това означава увеличаване на брутния продукт на човек от населението с 1.3-1.5 процента. [25] За да се постигне устойчив икономически растеж от порядъка на 7-8 %, при който страната ни в обозримо бъдеще би могла да разчита на осезаемо съкращаване на своето икономическо и социално изоставане спрямо средното за ЕС равнище, ще бъде необходимо много по-голямо финансиране с външни ресурси.

Ключово място сред външните финансови източници заема притокът на преки чуждестранни инвестиции (ПЧИ). В условията на макроикономическата и политическата стабилизация притокът на ПЧИ в страната нараства от 620 млн. дол. за 1998 г. на 813 млн. дол. за 2001 г. и 1420 млн. дол. за 2003 г. [26] Според прогнозните очаквания през 2004 г. в страната ще постъпят повече от 2 млрд. дол. ПЧИ. Степента на проникване на ПЧИ в националната икономика е вече твърде голяма: средногодишният приток на ПЧИ за периода 1997-2003 г. възлиза на 6 % от БВП, а през 2004 г. се очаква да достигне 7.5 %. Съотношението между притока на ПЧИ в България и брутното капиталонакопаване възлиза на 36.5 % през 2003 г., което многократно превишава стойността на същия показател за СЦИЕ – 9.5 %. Съотношението между акумулираните в България ПЧИ и БВП на страната за 2003 г. съставлява 29.1 % (за СЦИЕ – 23.7 %). [27]

При интерпретацията на ПЧИ непременно трябва да се държи сметка за тяхното многостранно позитивно въздействие върху икономическия живот на приемащите страни: те увеличават инвестиционния фонд, пренасят относително модерни технологии и организационно-управленски практики, облекчават и ускоряват процесите на структурно преустройство, осигуряват нарастване на производителността на труда и повишаване на конкурентоспособността на приемащите икономики, стимулират икономическия растеж, а следователно – и нарастването на икономическото благосъстояние, улесняват интеграцията на страната в международните пазари и т.н. Доколко ще се реализират на практика тези позитивни ефекти, зависи от структурата на ПЧИ и качеството на инвеститорите. За съжаление, в тези 2 направления нашата страна не може да отчете особено положителни резултати: дялът на акумулираните ПЧИ в сектора на преработващата промишленост у нас (2003 г. – 30.6 %) е значително по-нисък от средния показател за страните от ЦИЕ (40 %). [28] Докато държавите от ЦЕ (Унгария, Чехия и Полша) успяха да привлечат значителен брой първокласни инвеститори от страните – членки на ЕС, опериращи в съвременните технологично интензивни отрасли на обработващата промишленост, [29] в нашата страна инвеститорите от този тип са по-скоро изключение. [30]

За ускореното привличане на ПЧИ в нашата страна в навечерието на присъединяването ни към ЕС и в първите години след това несъмнено влияние оказват такива фактори, като макроикономическата и политическата стабилност, нарасналото доверие от страна на инвеститорите (т.е. пониженият инвестиционен риск), сравнително високите темпове на икономически растеж, значителните резерви от добре обучена и квалифицирана (и същевременно изключително евтина в международен план) работна сила, изключително благоприятното географско разположение на страната (т.е. близостта до големите пазари на ЕС, Русия и другите страни от ОНД, Близкия и Средния изток, Северна Африка), благоприятният външноикономически режим, все още незавършилият приватизационен процес, осигурените стимули за инвеститорите [31] и т.н.

В условията на макроикономическата стабилност и постепенното преодоляване на финансовата изолация българските стопански агенти (банки и фирми) все по-активно ползват външни заеми. С присъединяването на страната към вътрешния пазар на ЕС и към ИВС тази тенденция ще бъде по-нататък укрепена и ще се превърне в нормална, ежедневна практика. С органичното интегриране на нашата страна във финансовия пазар на ЕС условията на кредитиране в страната по-нататък ще се нормализират, а пазарните лихвени проценти по необходимост ще се приближават до тяхното равнище в еврозоната.

С присъединяването на страната към ЕС българският капиталов пазар постепенно ще се интегрира в структурата на европейския капиталов пазар. Това ще даде възможност на българските стопански агенти да пласират акции и облигации на капиталовия пазар на ЕС и на тази основа допълнително да привличат външни капиталови ресурси.

При очертаващото се дългосрочно нарастване на притока на ПЧИ в България обосновано е да се очаква и увеличаване на вътрешнофирменото кредитиране: поделенията на чуждестранните фирми у нас ще могат да разчитат на нарастващо кредитиране от компаниите-майки както за финансиране на дългосрочни инвестиционни проекти, така и за покриване на нуждите от оборотни средства.

В периода 2004-2006 г. България може да разчита на значително предприсъединително финансово съдействие от бюджета на ЕС (таблица 3).

Таблица 3

Предприсъединително финансово съдействие за Р България от бюджета на ЕС (млн. евро)

Програма	2004 г.	2005 г.	2006 г.	Общо
ФАР	157	174	193	524
ИСПА	135	146	158	439
САПАРД	53	54	111	218
Общо	345	374	462	1181

Средствата от предприсъединителните финансови инструменти, които ЕС гържи на разположение на България за периода 2004-2006 г., възлизат на почти 1.2 млрд. евро, като най-значителен е ресурсът по програмата ФАР (над 500 млн. евро). Пълното и ефективно усвояване на тези ресурси се саботира обаче от редица типично вътрешни слабости: незадоволително качество на представяните

проекти, непрофесионално управление на същите, трудности при осигуряването на съфинансиране, недостатъчен административен и управленски капацитет на оторизираните държавни институции (министерства, изпълнителни агенции), незадоволителна координация в тяхната работа и т.н. Според актуални съобщения средствата по програмата ИСПА се усвояват в размер само на 10-15 %. Тези вече хронични слабости аргументират заключението на ЕК за необходимостта “да се извлекат поуки от прилагането на предприсъединителните инструменти”. [32]

Многократно по-голямо е финансовото съдействие от бюджета на ЕС през първите 3 години след присъединяването на България към ЕС (таблица 4).

Таблица 4

Финансово съдействие за Р България от бюджета на ЕС през 2007-2009 г. (млн. евро)

Направление на финансирането	Сума	Относителен дял (%)
Селско стопанство	1553.2	33.6
преки плащания	431.8	9.4
развитие на селските райони	733.3	15.9
разходи за пазарни действия	388.1	8.4
Структурни действия	2299.9	49.8
Вътрешни политики	768.3	16.6
укрепване на външните граници	130	2.8
Общо	4621.3	100.0
Вноски на България в бюджета на ЕС	1000	-

Нетният размер на финансирането от бюджета на Съюза, на което България може да разчита през периода 2007-2009 г., възлиза на около 5 % от прогнозирания БВП на страната. Това наистина е един значителен ресурс, чието пълно и най-рационално усвояване е огромно предизвикателство за страната. На този фон заслужава да се положат максимални усилия за изграждането на необходимия институционален и управленски капацитет (както на национално, така и на регионално и местно равнище). Както твърдят полски икономисти, ефективното усвояване на финансирането от ЕС изисква ясно формулиране на приоритетите за развитието на националната икономика в условията на членството в ЕС. [33]

След присъединяването на България към ЕС страната ще може да разчита на относително благоприятно кредитиране от Европейската инвестиционна банка (ЕИБ). Кредити от тази институция могат да бъдат ползвани за нуждите на регионалното развитие, разширяването и модернизацията на транспортната и телекомуникационната инфраструктура, защитата на околната среда, структурните подобрения на градските райони, осигуряването на енергоснабдяването, подпомагането на малките и средните предприятия и т.н. [34]

Не бива да се пренебрегва още един значителен източник на външни финансови ресурси – паричните трансфери на българските икономически емигранти в полза на техни близки в страната. Официално регистрираните преводи от този род (които обхващат само част от действителния паричен трансфер) надхвърлят 1.1 млрд. лева за 2003 г. [35] Според някои експертни оценки брутният размер на

този тип трансфери през 2004 г. ще надхвърли 1.8 млрд. евро. [36] Паричните трансфери на българските икономически емигранти са съпоставими по размер с годишния приток на ПЧИ, което ги прави важен фактор на икономическия растеж у нас. С присъединяването на страната към ЕС и разширяването на достъпа на български граждани до трудовия пазар на Съюза следва да се очаква по-нататъшно нарастване на трансфера на доход към България. Икономическият анализ не бива да пренебрегва още един съществен аспект на този трансфер – поради ярко изразеното активно салдо на страната по тази позиция, той намалява дефицита на България по текущия платежен баланс.

3. РИСКОВЕТЕ ЗА БЪЛГАРСКАТА ИКОНОМИКА

Присъединяването на България към ЕС, за съжаление, разкрива не само шансове за националната икономика, но и значителни рискове. Докато шансовете продължително време генерираха еуфория и “еврооптимизъм”, то рисковете оставаха недооценени. Едва след като преговорите за присъединяването, водени между нашата страна и ЕС, се приближиха към своя край, в публичното пространство започна да се поставя въпросът за рисковете на членството. Твърде късното поставяне на този изключително важен въпрос е показателно не само за неоправданото му подценяване, за нежеланието процесът на присъединяването да бъде видян и оценяван в цялата му сложност и противоречивост, но също и за пропуснатото време, което, при друг подход, би могло в значителна степен да смекчи рисковете.

Най-общо, според нас, рисковете по присъединяването на България към ЕС произтичат от различието в характера на интегриращите се икономики. Интеграционният комплекс на ЕС (в състав от 15 страни) и българската икономика показват твърде ниска степен на сходство по структура (секторна, отраслова, вътрешноотраслова), технологично равнище, конкурентоспособност на бизнес единиците. Тези качествени различия неизбежно резултират в силно изразеното несъответствие на основни макроикономически индикатори: БВП на глава от населението, производителност на труда, доходи. По оценка на ЕК, БВП на глава от населението у нас за 2002 г. възлиза на 25 % от неговия размер в ЕС-15 (по паритет на покупателната способност), а производителността на труда съставлява 30 % от тази в ЕС. [37] Средната номинална работна заплата е 17.4 пъти по-ниска от работната заплата в ЕС. [38]

Присъединяването на такива страни, като Румъния и България към ЕС е типична илюстрация на явлението, определяно в икономическата теория като нехомогенна интеграция. Отдавна е теоретично обоснован и практически потвърден тезисът, че потенциалът за успешно развитие на интеграционния процес е толкова по-голям, колкото по-високо и по-близко е равнището на икономическото развитие на страните-партньори. Нехомогенната (хетерогенната) интеграция, в която най-често си партнират високоразвити и развиващи се страни, е свързана с определени трудности, обусловени от структурната и технологичната несъвместимост на националните икономики, различната зрелост на пазарните отношения в страните-партньори, разнородността на институционалните структури и т.н. [39] Поради това при интеграцията между страните с различно

равнище на икономическо, технологично и социално развитие по необходимост се налагат някои преходни форми (напр. споразумения за асоцииране). [40]

В навечерието на присъединяването на нашата страна към ЕС ясно се установява съществена дивергенция в структурата на българската икономика и икономиката на ЕС-15. Това структурно несъответствие при България е много по-силно изразено, отколкото в централноевропейските страни. [41] С действието на този обективен фактор следва да се обясни и относително по-ниската степен на търговска интеграция между България и ЕС в сравнение със средния показател за страните от Централна и Източна Европа. [42]

В един по-конкретен план основните рискове за българската икономика в условията на членството в ЕС произтичат от високите изисквания на ЕВП, за което преобладаващата част от българските фирми се оказват неподготвени, тъй като доскоро за тях ЕВП беше външна даденост, която в никаква степен не засягаше интересите и дейността им на националния пазар. След 1 януари 2007 г. това вече няма да бъде така: нашият национален пазар ще бъде интегрална част от ЕВП и ще функционира изцяло в съответствие с релевантните за него правила и норми. [43] ЕВП следователно ще формира изцяло средата, в която оперират всички български стопански агенти.

Несъмнено основен проблем за българските фирми в условията на членството в ЕС ще бъде удовлетворяването на високите стандартизационни изисквания на ЕС. За мащабността на този проблем показателни са следните данни: според Центъра за европейски политики, за покриването на европейските стандарти страните – кандидати за членство, трябва да изразходват годишно между 5 и 15 % от техния БВП. Тези оценки не бива да изненадват, ако се отчита обстоятелството, че фирмите на 15-те страни – членки на ЕС, изразходват ежегодно 3-4 % от БВП на Съюза, за да привеждат своята дейност в съответствие с европейското законодателство. [44] Особено съществени проблеми ще създаде за нашия бизнес въвеждането на строгите екологични стандарти на ЕС. Според редица експертни оценки (в т.ч. и на Световната банка), удовлетворяването на тези стандарти ще струва на нашата страна 9-10 млрд. евро. Чуват се обаче вече гласове, според които финансовите разходи ще надхвърлят 10 млрд. евро. За да покрият екологичните стандарти на ЕС, българските фирми ще трябва да обновят производственото оборудване, да изградят пречиствателни съоръжения, да въведат нови технологии, да монтират допълнителна контролно-измервателна апаратура. Разходите, които фирмите трябва да направят, за да приведат своята дейност в съответствие със силно завишените екологични изисквания, несъмнено ще оскъпят тяхната продукция, без да генерират допълнителен доход за тях. Въвеждането на екологичните стандарти ще изисква значителни усилия от миннодобивната, металургичната, химическата, нефтохимическата промишленост, енергетиката, транспорта, строителството, целулозно-хартиената, циментовата промишленост и други браншове. Особено големи ще бъдат трудностите за фирмите, които използват оборудване и технологии от 70-те и 80-те години на миналия век. В средата на 2004 г. вече ясно се осъзна, че значителна част от българските фирми няма да бъдат в състояние да покрият екологичните изисквания на ЕВП (главно поради отсъствието на собствен финансов ресурс и тежките условия за външно финансиране, напр. чрез банкови кредити). Логично е поради тази причина да се очаква след 2007 г. затваряне на голям брой предприятия.

Като истински “бермудски триъгълник” за българския бизнес се оценява необходимостта от стриктно спазване на трудовото законодателство на ЕС с неговите високи изисквания за здравословни и безопасни условия на труд. Макар че голяма част от европейските директиви в тази област е въведена в българското законодателство, тяхното практическо изпълнение от бизнеса е по-скоро добро пожелание. Оторизираната тържавна надзорна институция – Главната инспекция по труда, не разполага с капацитет и правомощия, за да изпълнява ефективно контролните си функции. Не подлежи на съмнение, че прилагането на високите стандарти на ЕС за здравословни и безопасни условия на труд се основава на 2 предпоставки – повишаване на културата на българския работодател, нейното “европеизиране” и, на второ място, значителни допълнителни разходи, които досега, по правило, се “икономисваха”. За да покрие българският бизнес изискванията на ЕС относно здравословните и безопасни условия на труд, според Българската стопанска камара (БСК) трябва да бъдат направени допълнителни инвестиции от порядъка на 5-10 млрд. лева. [45] Не е трудно да се предвиди, че удовлетворяването на тези изисквания няма да бъде по възможностите на много предприятия, което ще ги доведе до фалит.

Пред значителни изпитания ще бъдат изправени фирмите, опериращи в хранителната промишленост. Строгите санитарно-хигиенни и ветеринарни стандарти на ЕС, както и изискванията за качество на продукцията се удовлетворяват от много малък брой наши предприятия. [46] Присъединяването към ЕС и в този отрасъл неизбежно ще резултира в принудителното “оттегляне” от пазара на голям брой гребни предприятия, работещи при примитивни условия и най-често произвеждащи нискокачествени продукти.

Може да се предполага, че българските предприятия ще срещнат определени затруднения и при покриването на техническите стандарти на ЕС, независимо от начина на тяхното установяване (в съответствие със “стария”, “новия” или “глобалния” подход). Дори когато в съответствие с “новия” подход са установени минимални технически изисквания (за безопасност на продуктите, защита на здравето на хората, животните и растенията и опазване на околната среда) за големи групи изделия (машини, строителни материали, играчки и т.н.), тези изисквания в съответствие с член 95 на ДЕО са, по правило, твърде високи. Покриването на техническите стандарти ще бъде проблем за големия брой гребни предприятия, които произвеждат стоки при полузаятчийски условия и не разполагат с изградена система за контрол върху качеството.

Според оценките на някои неправителствени организации (Българския съвет за доброволна сертификация, Националната предприемаческа и занаятчийска камара), огромен проблем за българските фирми представлява тяхната сертификация. Получаването на такъв сертификат е атестат за съответната фирма, че нейната продукция съответства на европейските стандарти. Към средата на 2004 г. само 1 % от фирмите, подлежащи на сертификация, са преминали през тази процедура. В някои отрасли (напр. дърводобив и дървопреработване) няма дори една сертифицирана фирма. По брой на сертифицираните фирми България е на последно място сред държавите от петото (“източното”) разширяване на ЕС. Силното изоставане на българския бизнес със сертификационните процедури се обяснява с действието на 2 основни фактора: а) относително големите разходи, които трябва да направи съответната фирма. Изграждането на съвременна сис-

тема за управление на качеството и получаването на евросертификат струва на една малка фирма (с брой на заетите до 20 души) финансови разходи от порядъка на 17-18 хил. евро, което тя много често не може да си позволи; б) сертифициращите организации в България са само 20 и разполагат с твърде ограничен капацитет. [47]

Отчитайки реалната неподготвеност на българския бизнес за работа в съответствие със стандартите на ЕС, както и засиленият конкурентен натиск на чуждестранни фирми на нашия пазар, експертите оценяват като напълно вероятен фалита на 1/3-1/2 от българските предприятия след присъединяването ни към ЕС. Тези предположения не бива да шокират: при присъединяването на Австрия към ЕС (1995 г.) между 25 и 40 % от фирмите не са издържали на конкурентния натиск на ЕВП. [48] Несъмнено вълната от фалити ще има твърде висока социална цена – “на улицата” ще се окажат в кратък срок стотици хиляди безработни, което ще постави на изпитание както трудовия пазар, така и системата за социално осигуряване.

Включването на България в структурата на ЕВП на ЕС и рязкото активизиране на конкурентната борба на нашия пазар несъмнено ще изложат националната икономика на още един риск – по-нататъшно нарастване (в абсолютно и относително изражение) на дефицита на търговския ни баланс спрямо страните – членки на Съюза. [49] В краткосрочен период от 2-3 години националният износ не може да регистрира особено голям растеж, докато вносите от страните-партньори при всички случаи ще отбележи чувствително нарастване за сметка на импортозаместващото национално производство. В конкретния случай на Р България този очакван ефект ще бъде допълнително стимулиран от очертаващото се значително повишаване на вътрешните цени и устойчивата дългосрочна тенденция към реално поскъпване на лева спрямо еврото.

Навремето бившият председател на Комисията на ЕО Жак Делор обяви изграждането на ЕВП на Общността за “истинска тиха революция”, в резултат на която “ще бъдат установени нови правила на социално-икономическата игра...” [50] За съжаление, тази “игра” ще има определено неблагоприятни краткосрочни социални последици за нашата страна. Реалистично е да се очаква в първите 2-3 години след присъединяването значително нарастване на размера на безработицата в страната. Освен предвижданата вълна от фалити и увеличаването на вноса от страните-партньори ръстът на безработицата ще се подхранва от още някои фактори. Засиленият конкурентен натиск ще наложи рационализиране на фирмената структура на редица браншове чрез поглъщането на голям брой гребни и средни фирми от по-големи бизнес единици. Организацията на производството в тези уедрени структури по необходимост ще бъде свързана с освобождаване на работна сила. Според някои оценки, в резултат на подобна консолидация само в сектора на селското стопанство у нас ще бъдат освободени около 500 хил. души. [51] За да оцелеят в ожесточената конкурентна борба и да се възползват най-пълно от възможностите, които предоставя ЕВП на ЕС, жизнеспособните български фирми ще бъдат обективно принудени да модернизират организационно-управленската си структура, да внедряват нови технологии, да рационализират производствените си програми. Този напълно оправдан курс на фирмено равнище ще стимулира повишаването на производителността на труда, но ще се отрази

отрицателно върху трудовия пазар, където търсенето на работна сила първоначално рязко ще се съкрати. [52]

Очакваното увеличаване на безработицата след присъединяването на България към ЕС поставя сериозни изисквания пред политиката по заетостта: трябва спешно да се разработят и ефективно да се използват надеждни инструменти за (поне) частично неутрализиране на ръста на безработицата и свеждането ѝ до социално поносими размери. Такива инструменти биха могли да бъдат: финансовата и експертната подкрепа за малките и средните предприятия; по-значителното съдействие за развитието на изоставащите региони; обучението и преподготовката на персонала; повишаването на гъвкавостта на трудовия пазар; много по-активното привличане на чуждестранни инвеститори и т.н. [53]

Като напълно реален следва да бъде оценен рискът от изостряне на регионалните диспропорции в условията на членството на страната в ЕС. Както е известно, неокласическата икономическа теория утвърждаваше, че отварянето на пазарите, осигуряването на свободното движение на стоки, услуги и производствени фактори са напълно достатъчно условие за сближаването на равнищата на икономическо развитие по страни и региони. Считаше се, по-конкретно, че свободната международна миграция на капитал в зависимост от различията в неговата доходност в отделните страни и региони по необходимост ще доведе до изравняване на капиталовъоръжеността на труда, а на тази основа – до изравняване на показателите за производителност на труда и брутния продукт на глава от населението. Тази наивна вяра във възможностите на “свободните пазарни сили” беше опровергана както от практиката на съвременната икономическа глобализация, така и от опита на регионалната икономическа интеграция. Придържайки се по-скоро към един рационален, а не абстрактно-теоретичен (и в голяма степен схоластичен) подход, някои от изтъкнатите теоретици на регионалната икономическа интеграция (Д. Пиндър, Г. Мюрдал, П. Уайлз и др.) настойчиво предупреждаваха, че изграждането на един голям хомогенен общностен пазар в действителност ще доведе не до преодоляване, а до по-нататъшно изостряне на регионалните дисбаланси. Възможностите за разгръщане на икономическата активност, които разкрива един такъв пазар, ще облагодетелстват преди всичко относително високоразвитите региони, които обективно разполагат с редица предимства (добре развита транспортна и съобщителна инфраструктура, концентрация на висококачествени трудови ресурси, в т.ч. инженерно-технически кадри, развита социална инфраструктура, близост до доставчици и пазарни пазари и т.н.). Обратно, относително слабо развитите, периферните региони ще се окажат неподготвени за изострената конкурентна борба на интегрирания пазар, което ще ги обрече на дългосрочна стагнация и дори упадък. Този тип региони са застрашени от хронично обезкървяване поради “бягството” на капитала и най-добрите кадри към проспериращите региони.

Политиката на ЕС и държавите членки по проблемите на регионалното развитие се придържа към посочения прагматичен подход. Целенасочената национално-държавна политика, както и политиката на ЕС, имат за цел създаване на условия за ускорено развитие на изостаналите региони. Всяка по-значителна стъпка при изграждането на пазара на ЕС е била придружавана от реформа на регионалната структурна политика, в т.ч. преди всичко от увеличаване на нейните

ресурсни възможности. Днес политиката на икономическо и социално сближаване заема ключово място сред набора от политики на ЕС.

Предвижданото засилване на регионалните дисбаланси у нас в резултат на интеграцията в ЕС [54] поставя сложни проблеми пред централните, регионалните и местните власти. Ангажиментът на ЕС за финансово подпомагане на регионалното развитие у нас през периода 2004-2009 г. е значителен, но изграждането на необходимия административен и управленски капацитет е твърде трудно. Не бива да се пренебрегва и фактът, че политиката на икономическо и социално сближаване е област на “поделена компетентност” между ЕС и страните членки. Необходимо е следователно разработването на собствена национална политика на регионално развитие, която да се съгласува с политиката на ЕС.

Присъединяването на Р България към ЕС неизбежно ще доведе до повишаване на темпа на инфлацията в страната поради закономерното сближаване на равнището на цените на стоките и услугите у нас с равнището им на ЕВП. Това сближаване е резултат от интеграцията на страната в структурата на ЕВП, чиито териториални сектори на практика функционират като елементи от една система на скачени съдове. По данни на Евростат, през 2002 г. средното ценово равнище в 10-те страни, присъединили се към ЕС на 1 май 2004 г., съставлява 52 % от осредненото равнище на цените в ЕС-15. За България това съотношение възлиза на 33 %. Органичното интегриране в системата на ЕВП предполага следователно повишаване на средното ценово равнище в 10-те нови страни – членки на ЕС, около 2 пъти, а за България – 3 пъти. [55] Както показва опитът на такива страни, като Гърция, Португалия, Испания, ценовият диференциал се преодолява постепенно, в продължение на редица години, [56] но той си остава генератор на една относително висока инфлация в тези страни. За нас също би било важно преодоляването на ценовия диференциал спрямо ЕВП да приеме формата на еволюционен процес, а не на “ценови шок”. Впрочем още до присъединяването на България към ЕС инфлационният процес е стимулиран от ефекта “Баласа-Самуелсън”, либерализирането на административните цени и хармонизацията на акцизите със ставките им в ЕС. [57] Ръстът на цените на недвижимите имоти у нас през последните месеци е специфичен предвестник на очаквания ръст на цените в страната след присъединяването към ЕС. Очакванията в обществото за неизбежността на този процес реално ще доведат до неговото ускорено настъпване.

Съществен фактор за повишаване на равнището на цените у нас ще бъде включването на страната в общата земеделска политика на ЕС. Използването от Евросъюза на такива специфични инструменти, като интервенционните, целевите и праговите цени, обуславя поддържането на ЕВП на относително високо равнище на цените за широк кръг продукти на земеделието и хранително-вкусовата промишленост. Пренасянето на това ценово равнище на нашия пазар ще се отрази особено болезнено върху българските потребители, тъй като разходите за храна, напитки и тютюн заемат твърде висок дял в структурата на домакинските бюджети у нас: през 2002 г. на това “перо” се падат 53.6 % от потребителските разходи на българските домакинства и 46.4 % от общите им разходи. [58]

Повишаването на равнището на цените у нас в резултат на интегрирането ни в ЕВП поставя сериозни изисквания спрямо политиката по доходите: не бива да се допуска драстично понижаване на жизнения стандарт на българските граждани. Това

минимално изискване е особено актуално за България, ако се отчита фактът, че немалка част от гражданите у нас и сега реално живеят в условията на бедност.

Напълно възможно е в резултат на присъединяването към ЕС и интегрирането ни в ЕВП да се прояви още един ефект – нарастване дела на доходите от капитал (т.е. печалбите) в структурата на националния доход при едновременно понижаване на дела на доходите от труд (т.е. работната заплата). [59] Основания за това предположение дават някои от посочените вече рискове: очакваното повишаване на безработицата през първите 2-3 години след присъединяването, нарастването на предлагането на труд при ограничено търсене на същия, увеличаването на цените на стоките и услугите и т.н. На практика това означава по-нататъшно разгръщане на социалното разслоение у нас, което от своя страна съдържа риск за изостряне на социалните конфликти.

В процеса на преговорите за членство на България в ЕС беше постигната договореност нашата страна да запази системата на паричния съвет до присъединяването си към еврозоната. При това българската страна многократно обяви намерението си да запази фиксирания курс лев/евро на настоящото му равнище. Както специалистите, така и представителите на бизнеса са наясно, че към момента този курс е необоснован и че в процеса на присъединяването към ИВС на ЕС той ще бъде преизчисляван (с участието на Европейската централна банка) поне 2 пъти – преди присъединяването на България към ЕRM-II и след това преди включването ни в еврозоната. Очакванията на валутните спекуланти за преразглеждане на фиксирания курс на лева спрямо еврото, съчетани с определен лихвен диференциал между нашия кредитен пазар и еврозоната, несъмнено ще стимулират валутните спекулации с българския лев. Спекулациите ще се отразят върху платежния баланс на страната (финансовата сметка). Логично е да се очакват смущения във функционирането на националния паричен пазар и засилване на неговата нестабилност.

С присъединяването на България към ЕС компетенциите в областта на търговската политика в основната им част преминават към институциите на Съюза. Внасяните в страната стоки ще бъдат облагани с мита в съответствие с Общата митническа тарифа на ЕС. За Р България това на практика ще означава:

- ♦ отпадане на едно сериозно приходно перо в републиканския бюджет, тъй като митническите сборове ще постъпват в бюджета на ЕС;
- ♦ внос на стоки от трети страни на конкурентни цени, тъй като към 1 януари 2003 г. митата в ОМТ на ЕС са средно 2-2.5 пъти по-ниски от прилаганите у нас; [60]
- ♦ допълнително засилване на конкурентния натиск върху българския пазар. ЕС поддържа преференциални търговско-икономически отношения с огромен брой развиващи се държави, на които той автономно или по силата на различни международни споразумения е предоставил редица привилегии. Вносите на промишлени стоки от тези страни в ЕС е напълно освободен от митнически и количествени ограничения. При такива условия на нашия пазар ще постъпват промишлени продукти (металургични изделия, химически продукти, продукти на нефтохимията, битови електроуреди, текстил, облекло, обувки и др.) от широк кръг развиващи се страни без никакви възможности за противодействие на национална основа. Рисковете за редица промишлени отрасли у нас, които произтичат от подобен внос, не бива да

се подценяват, тъй като износители на тези стоки от развиващите се страни много често са подразделения на ТНК, базирани в САЩ, Япония или западноевропейските държави.

4. ЗА ПОЛИТИКАТА НА Р БЪЛГАРИЯ СЛЕД ПРИСЪЕДИНЯВАНЕТО КЪМ ЕС

Членството на България в ЕС ще измени не само условията на функциониране на националната икономика, но несъмнено ще постави дълбок отпечатък и върху различните аспекти на политиката. Както формулирането, така и провеждането на политиката, ще трябва да бъдат съобразени със сложния институционален механизъм за действие на ЕС в различни области. Това съобразяване на националното и съюзното равнище на политиката съвсем естествено откроява важния въпрос за тяхното съотношение. Изясняването на този въпрос е необходимо, за да се преодолее широко наложилото се у нас разбиране, че след присъединяването на страната към ЕС “решенията ще се вземат в Брюксел”, а тук “само ще се изпълняват”. Тази опростенческа представа е дълбоко погрешна и свидетелства за непознаване на реалната практика на ЕС. В действителност основополагащите документи на ЕС са установили ясно разграничение на компетенциите на ЕС, от една страна, и държавите членки, от друга. ЕС разполага с изключителна компетенция при разработването на политиката в сравнително тесен кръг области. Много по-широк е кръгът на областите на поделена (между Съюза и държавите членки) компетенция; областите на координиране на политиките; областите, в които ЕС предприема само действия с цел подкрепа, координация или допълване на дейността на държавите членки и т.н. В такива ключови области като икономическата политика и политиката на заетостта компетенциите на ЕС са сравнително ограничени: той съдейства за координацията на националните политики, като приема основните (главните) насоки на тези политики. Отговорните решения по формулирането и провеждането на икономическата политика и политиката на заетостта се вземат от компетентните национални институции на държавите членки. Установеното в ЕС разграничение на компетенциите оставя широко поле за дейност на отделните държави в голям брой области на политиката. Оттук следва логичният извод, че след присъединяването към ЕС нашата страна ще има възможност да избира между различни модели на политика в редица области. Може да се предполага, че избраният от страната модел ще произтича от общата стратегия за интеграция на България в ЕС, която би направила възможна реализацията на дългосрочните цели и приоритети на страната.

Както свидетелства опитът на досегашните разширения на ЕС, присъединяващите се към Съюза страни могат да максимизират изгодите от членството само при последователна, активна национална политика. [61] Този исторически урок несъмнено е особено важен за нашата страна: след присъединяването към ЕС България трябва да провежда активна икономическа политика, да продължи с неотслабващ темп структурните и институционалните реформи, да провежда политика на устойчиво висок икономически растеж, да поеме отговорността за формулирането и последователното провеждане на политика на модернизация на националната икономика, която би повишила нейната конкурентоспособност, и

т.н. Всъщност само активната политика може да бъде определена като националноотговорна. Другият тип политика – пасивната, която разчита главно на “командите от Брюксел” и субсидирането от еврофондовете, отрежда периферна позиция на страната в европейския интеграционен комплекс и отсрочва за неопределено време постигането на стратегическите национални цели – преодоляването на бедността и изостаналостта, повишаването на качеството на живот на българските граждани, утвърждаването на България като равноправен партньор в европейския интеграционен процес и т.н.

Несъмнено сближаването на страните от Централна и Източна Европа с ЕС-15 е особено съществена цел на новите държави членки. Очертава се обаче това сближаване да се осъществява по два възможни сценария:

а) номинална конвергенция, отъждествявана с изпълнението на т.нар. маастрихтски критерии като условие за присъединяването към третия стадий на ИВС;

б) реална конвергенция, която предполага сближаване на равнището на БВП на глава от населението в новоприетите държави със средната му стойност в ЕС-15, преодоляване на тяхното изоставане по факторна производителност, сближаване на структурните характеристики и технологичното равнище на двете групи икономики и т.н.

Докато новоприсъединяващите се държави отдават предпочитание на номиналната конвергенция, то институциите на ЕС (Европейската комисия, Съветът на министрите, Европейската централна банка) се обявяват в подкрепа на втория сценарий. [62] Присъединяването към еврозоната, според институциите на ЕС, не е приоритетна задача за новите страни членки. Възприемането на еврото, според тях, следва да бъде резултат на определен еволюционен процес, в хода на който новите страни членки са преодолели “шока на присъединяването” и са достигнали сравнително висока степен на реална конвергенция със “старите” членки на ЕС.

Посочените тук сценарии за конвергенция стоят и пред Р България. Има обаче достатъчно ясни сигнали, че в нашата страна вече е взето политическо решение в полза на номиналната конвергенция. Показател за това е разработването от Управителния съвет на БНБ на стратегия за въвеждане на еврото у нас. Стратегията предвижда България официално да се включи в еврозоната още през 2009 г. или най-късно на 1 януари 2010 г. На практика това означава, че още с влизането си в ЕС България ще се включи в европейския валутно-курсов механизъм (ERM-II) и в рамките на 2 години се надява да покрие критериите за конвергентност съгласно ДЕС.

Стратегията за възможно най-бързо присъединяване на България към еврозоната крие определени рискове:

- ♦ още сега може да се предвиди, че страната няма да бъде в състояние да покрие в 2-годишен срок някои от маастрихтските критерии (изискването за норма на инфлацията и това за равнището на дългосрочния лихвен процент);
- ♦ стремежът за ускорено присъединяване към еврозоната предполага провеждането на силно рестриктивна макроикономическа политика, което неизбежно ще доведе до забавяне на темповете на икономическия растеж, т.е. в интерес на номиналната конвергенция ще бъде затруднена и забавена реалната конвергенция с държавите от зоната на еврото;

- ♦ може да се спори доколко в отношенията между България и държавите от еврозоната са налице условията за създаване на валутен съюз (съгласно теорията за оптималната валутна зона).

Без да се отрича възможността и целесъобразността от включване в перспектива на България в състава на еврозоната, може да се приеме, че курсът към ускорена номинална конвергенция, който е избран у нас, не е най-доброто възможно решение, тъй като към “шока от присъединяването” към ЕС ще се прибави и ограничителният ефект на силно рестриктивната макроикономическа политика. [63]

Несъмнено присъединяващите се към ЕС страни разчитат на това, че участието в тази най-високоразвита интеграционна формация ще резултира в устойчиво висок икономически растеж. Именно устойчиво високият растеж е онзи ключов фактор, който създава възможности за разрешаване на сложните икономически и социални проблеми, пред които са изправени СЦИЕ. Но постигането и поддържането на такъв растеж е възможно само на основата на една активна национална икономическа политика, която разкрива и мобилизира всички източници на растежа (инвестиции във физически капитал, по-пълно и по-ефективно използване на работната сила, подобряване на образователното и квалификационното равнище на работната сила, подобряване на организацията на труда и производството, интензивно внедряване на модерни производствени и организационно-управленски технологии и т.н.). Особено съществено значение както за България, така и за останалите страни от Централна и Източна Европа, има осигуряването на по-голям инвестиционен ресурс. Според експертни оценки, за да реализира успешно курса на догонващо икономическо развитие, България следва да поддържа в продължение на относително голям исторически период норма на инвестициите от порядъка на 30 %. Доколкото нормата на спестяване у нас е над 2 пъти по-ниска от желаната норма на инвестиране, високата инвестиционна активност може да се поддържа само чрез привличане на външни капиталови ресурси. [64] Особено съществена роля в тази посока може да изиграе активната национална политика за привличане на ПЧИ.

Политиката на България за привличане на ПЧИ следва да бъде насочена преди всичко към стратегическите външни инвеститори, за които да се предвиждат облекчени административни процедури, предоставяне на качествена инфраструктура, стимули за реинвестиране на печалбите и разширяване на бизнеса им у нас. Приоритет на тази политика трябва да бъдат ПЧИ “на зелено”, създаването на условия за мултиплициране на ефекта от дейността на чуждестранните инвеститори чрез установяване на интензивни връзки с местните компании, генериране на тази основа на допълнителни инвестиции, ускорена дифузия на промишлени и управленски технологии, нарастващ пласмент на продукцията на външните пазари и т.н. Необходимо е гарантирането на максимална сигурност за чуждестранните инвеститори, което изисква предвидима стопанска политика, зачитане правата на интелектуалната собственост, бързо и законосъобразно решаване на съдебните спорове. Особено значение сериозните чуждестранни инвеститори отдават на открития диалог с изпълнителната власт.

Стратегическата политика за установяване и поддържане на устойчиво висок икономически растеж включва като свой особено съществен компонент дългосрочната политика в сферата на образованието. Образователната политика кореспондира със създаването на човешкия капитал, който в условията на съвре-

менната икономика е основен фактор на растежа. През последните 15 години обаче качеството на човешкия капитал у нас показва тенденция към прогресивно влошаване. Тази неблагоприятна тенденция може да се интерпретира като краен резултат от действието на редица фактори.

- ◆ Отсъствието (по същество) на национална образователна политика. Българското образование се оказва жертва на необмислени, половинчати и фрагментарни реформи, осъществявани без ясна философия и стратегия.
- ◆ Българската държава в противоречие с конституционните си задължения се оттегля от финансирането на образованието. Показател за това е постоянното относително съкращаване на държавните разходи за финансиране на образованието – от 5.4 % от БВП през 1992 г. на 4.4 % за 2001 г. и 3.9 % от БВП за 2003 г. За сравнение нека посочим, че публичните разходи за образование в държавите от ЕС възлизат на средно 5 % от БВП.
- ◆ В условията на обедняването средната продължителност на обучението у нас (в противоречие със световната тенденция) се съкращава, нараства броят на отпадащите ученици, а голям брой деца изобщо не постъпват в училищата. При това положение неизбежно се разширяват неграмотността и малограмотността. Особено остър е този проблем при етническите малцинства и групите в неравностойно положение.
- ◆ В ценностната система на съвременното българско общество образованието все повече губи позициите, които доскоро заемаше, в полза на други ценности и т.н.

В резултат на тези (а и на редица други) фактори българското образование се оказва неадекватно на съвременните изисквания: то “произвежда” кадри, чиито знания и умения не са съобразени с новите технологии; българската образователна система не формира у своите възпитаници такива важни качества, като адаптивност, умения за търсене и анализ на информацията, предприемчивост, способност за оценка на рисковете и вземане на обосновани решения и т.н.

Органичното интегриране на България в ЕС налага със силата на неотменим императив необходимостта от истинска, дълбока реформа на българското образование. Основна цел на реформата би трябвало да бъде привеждането на българското образование в съответствие с новите условия и изисквания, когато България дълбоко се интегрира в европейското икономическо пространство и глобалната световна икономика. Реформата трябва да обхване широк кръг аспекти на образованието (структура, учебни планове, учебни програми, организация на образователния процес, методика на преподаване, подготовка на нов тип преподаватели, материално-техническа база, финансиране, нов подход към децата от етническите малцинства, ефикасни мерки за преодоляване на неграмотността и малограмотността и т.н.). Без сериозна реформа на образователната система деградацията на човешкия капитал ще продължи, което крие сериозни рискове за бъдещето на националната икономика и страната като цяло. В страна като България, лишена в значителна степен от други ресурси, висококачественият човешки капитал може да бъде основен източник на конкурентни предимства. Създаването на такъв капитал е условие за поддържането на устойчиво висок икономически растеж у нас.

Стратегическата политика на устойчиво висок икономически растеж може да бъде успешна в съвременните условия, ако бъде подкрепена от активна национал-

на научно-техническа политика, която генерира една специфична разновидност на капитала – капитала на знанията. Натрупването на този капитал създава условия за ускорено повишаване на общата факторна производителност, а следователно – и за прогресивна промяна в модела (качеството) на растежа. Опитът на редица успешно развиващи се икономики свидетелства, че високият и траен икономически растеж, както и промяната на мястото на дадена национална икономика в системата на международното разделение на труда, са възможни на базата на активното използване на такива стратегически ресурси, каквито са образованието и научните изследвания и опитно-конструкторските работи (НИОКР).

За съжаление, в условията на прехода научно-техническата сфера у нас изпадна в истински колапс. Това състояние намира израз в редица направления:

- ♦ рязко съкращаване на разходите за финансиране на НИОКР (от 2.4 – 2.5 % от БВП през 1988 – 1989 г. на 0.57 % през 1998 г. и 0.49 % през 2002 г.); [65]
- ♦ материално-техническата база на тази специфична дейност е безнадёжно остаряла, разрушена или ограбена;
- ♦ сферата на НИОКР все повече се обезкървява – броят на заетите с подобна дейност се е съкратил от 31.7 хил. души в навечерието на промените на 21.8 хил. през 1998 г. и 15.0 хил. през 2003 г.), [66] ускорено се влошава възрастовата структура на персонала;
- ♦ триадата държава – научни звена (университети, институти, лаборатории, центрове и т.н.) – бизнес, върху чието взаимодействие се развива съвременният научно-технически прогрес, у нас реално не функционира. Поради финансово, производствена и управленска слабост българските фирми се оказват незаинтересовани от научно-техническите новости. [67]

Колапсът на научно-техническата сфера у нас не се съгласува със стратегическата цел на страната – членство в ЕС. След решенията на Европейския съвет от Барселона (2002 г.) ЕС настойчиво изисква не само от държавите – членки на Съюза, но и от новоприсъединяващите се страни изцяло да се включат в изпълнението на мерките по изграждане на Европейското изследователско пространство. Изисква се по-специално последователно увеличаване на разходите за финансиране на НИОКР с цел достигането им до 3 % от БВП към 2010 г.; въвеждане на фискални и други стимули за тази дейност, както и за фирмите-потребители на нейните резултати; създаване на фондове за рисково финансиране на НИОКР; изработване на ясни и опростени правила за комерсиализация на научните продукти; подпомагане на малките и средните предприятия с наукопоглъщащо производство; укрепване и модернизирание на инфраструктурата на НИОКР и т.н.

В редовните доклади на Европейската комисия за напредъка на България в процеса на присъединяването се отправя остра критика към нашата страна по повод отсъствието на национална стратегия за научни изследвания и технологично развитие, незадоволителната инфраструктура, критично ниските разходи за финансиране на научно-техническата сфера и т.н.

Главно под натиска на ЕС през последните 2 години се отбелязва известно “раздвижване” в тази област:

- ♦ през октомври 2003 г. беше приет Закон за насърчаване на научните изследвания, в който науката беше обявена за приоритет със стратегическо значение за развитието на страната;

- ♦ през август 2004 г. правителството прие стратегия за насърчаване на иновациите, чиято основна цел е да се повиши конкурентоспособността на българската индустрия; [68]
- ♦ Министерството на образованието и науката разработва Национален план за действие в областта на научните изследвания, с който се предвижда към 2010 г. разходите за финансиране на НИОКР да достигнат 3 % от БВП, като дялът на бизнеса се повиши на 2/3 от общата сума. [69]

Тези мерки имат подчертано фрагментарен, инцидентен и кабинетен характер, което не дава основание те да бъдат разглеждани като елементи на една добре обмислена, структурирана и осигурена с ресурси национална научно-техническа политика. Разработката на така необходимата национална политика в тази област в действителност предстои. Неоправдано дългото забавяне на разработването и реализацията на обоснована национална научно-техническа политика несъмнено ще има висока икономическа и социална цена за нашата страна.

Заключение

Формалният акт на присъединяването на Р България към ЕС ще постави националната икономика в качествено нова среда: доскоро външният фактор – ЕВП на ЕС, ще се превърне в основен тест за българския бизнес. Още от началото на 2007 г. на практика ще се проверява способността на страната да се справя с конкурентния натиск и действието на пазарните сили в Съюза.

Нетният баланс за българската икономика в резултат на присъединяването към ЕС зависи от това, доколко подготвена ще се окаже тя да противодейства на очертаващите се рискове и да се възползва от разкриващите се шансове. Нетният баланс в крайна сметка ще бъде резултат от разработването и последователната реализация на обосновани фирмени стратегии за подготовка и адаптация към условията на членството в ЕС, но също така от активната национална макроикономическа политика, както и от националната политика в отделни области и сектори. Ключово място в националната политика, според мен, трябва да заеме стратегическата политика на устойчиво висок икономически растеж. Реализацията на подобна политика от своя страна налага разработването на някои други политики, без които тя не би била възможна (активна политика за привличане на ПЧИ, обосновани политики в сферата на образованието, НИОКР и т.н.).

Струва ми се обосновано да се предполага, че рисковете за българската икономика ще се проявят по-релефно през първите 2-3 години след присъединяването, когато с цялата му острота ще се прояви “шокът на присъединяването”. През това време националната икономика по необходимост ще се адаптира към условията на функционирането на ЕВП (разбира се, с цената на фалити, нарастване на безработицата и възможно влошаване на жизнения стандарт за немалка част от българските граждани). След 3-4 години може да се очаква, че “шокът на присъединяването” ще бъде преодолян, националната икономика ще излезе на една по-висока траектория на растежа, което ще доведе до нарастване на заетостта, доходите и икономическото благосъстояние.

Приложение 1

Структура на БВП в България по компоненти на крайното търсене (%)

Компоненти на крайното търсене	2000 г.	2001 г.	2002 г.	2003 г.
Крайно потребление	87.1	86.9	86.8	88.1
Брутно капиталобразуване	18.3	20.7	19.8	21.7
Брутно образуване на основен капитал	15.7	18.2	18.3	19.6
Външотърговско салдо	-5.4	-7.6	-6.6	-9.8
Износ на стоки и услуги	55.7	55.6	53.1	53.2
Внос на стоки и услуги	61.1	63.1	59.8	63.0

Литература

1. Inotai, A., Kosten – Nurzen – Rechnung der “Osterweiterung”, Europgische Rundschau, 2000, № 3, S.13; Глинкина, С., Расширение ЕС: Взгляд из России, Проблемы теории и практики управления (ПТПУ), 2003 № 2, с. 41.
2. Данните за относителния дял на ЕС в износа и вноса на стоки в Р България са изчислени от автора по НСИ, Външна търговия на Република България 1994-2003 г.
3. Според експертни оценки, продуктите, произвеждани у нас на ишлеме, заемат 30-40 % от българския износ (вж. Ангелов, И. и кол., Икономиката на България и Европейският съюз. Стратегия за догонващо икономическо развитие, С., 2003, с. 20, 282).
4. UN, UNCTAD, Trade and Development Report 2002, New York and Geneva, 2002, p. 73.
5. Ангелов, И. и кол., Цит. съч., с. 286.
6. Inotai, A., EU – Erweiterung: Interessengruppe ans dem “Osten”, Europgische Rundschau, 2004, № 1. S.95. В общия внос на ЕС от страни нечленки високотехнологичните изделия са заемали през 2001 г. 37.7 % (Лингардт, Ж., Промышленность высоких технологий в Европейском союзе, Экономист, 2004, № 8, с. 11).
7. Porter, M., The Competitive Advantage of Nations, New York, The Free Press, 1991, p. 97, 98.
8. Porter, M., op.cit., p. 100, 102.
9. За периода 1998-2003 г. пасивът по общия търговски баланс на България нарасна 4.4 пъти. Ускорено се повиши и съотношението между дефицита по търговската сметка и БВП на страната (1998 г. – 5.9 %, 2003 г. – 16.7 %). Най-голяма част от търговския дефицит на България се пада на ОНД и Балтийските страни – 49.7 %, в т.ч. Русия – 38 % от дефицита.
10. Агенция за икономически анализи и прогнози (АИАП), Предприсъединителна икономическа програма (2003-2006 г.), С., 2003, с. 25.
11. Център за икономическо развитие (ЦИР), Конкурентоспособност на българската икономика. Годишен доклад 2000, С., 2000 г., с. 114.
12. Бройсс, Ф., Макроикономическите последиствия расширения ЕС для его старых и новых членов, ПТПУ, 2003, № 5, с. 29.
13. Сп. “Машиностроене”, 2004 г., № 5-6, с. 5.
14. Вж. в-к “Капитал”, 29 май – 4 юни 2004 г., с. 6.
15. НСИ, Външна търговия на Република България 2003, С., 2004, с. 16, 17.
16. Неновски, Н., К. Христов, Официалната евроизация на България: плюсове и минуси, Икономически изследвания, 2001, № 1, с. 73.
17. Срв. Глинкина, С., Расширение ЕС: Взгляд из России, ПТПУ, 2003, № 2, с. 42; Борко, Ю., Расширение и углубление европейской интеграции, МЭ и МО, 2004, № 7, с. 25.
18. Бройсс, Ф., Цит. съч., с. 29.

19. Според експертни оценки, почти 1/3 от вноса на стоки в България се осъществява по контрабандни канали (В-к "Пари", 3 юни 2004, с.19).
20. Срв. Бройсс, Ф., Цит. съч., с. 29, 30.
21. Вж. Дамянова, А., Повишаването на конкурентоспособността на българската икономика. Сб. "Програмата за икономическа реформа от Лисабон", С., 2003, с. 41.
22. Срв. Божков, А., Растеж въпреки правителството, В-к "Труд", 21 юли 2004 г., с. 12.
23. В-к "Капитал", 31 октомври – 5 ноември 2003 г., с. 38.
24. В-к "Дума", 19 август 2004 г., с. 6.
25. OECD, Economic Outlook 68. December 2000, p. 136, 137 (Цит. по Ангелов, И. и кол., Икономиката на България и Европейският съюз. Стратегия за догонващо икономическо развитие, С., 2003, с. 154).
26. Данни на Агенцията за чуждестранни инвестиции.
27. UN, UNCTAD, World Investment Report 2004: The Shift Toward Services, New York and Geneva, 2004, p. 397, 409.
28. БНБ, Информационен преглед, май 2004 г., с. 52; Гавлик, П., Страни с переходной экономикой: тенденции развития и перспективы, ПТПУ, 2004, № 2, с. 51.
29. Срв. Inotai, A., Kosten – Nutzen Rechnung der "Osterweiterung", Europäische Rundschau", 2000, № 3, S. 16.
30. Петков, А., Эффективность инвестиционных потоков в Центральную и Восточную Европу, ПТПУ, 2004, № 2, с. 58.
31. С приетия през 2004 г. Закон за насърчаване на инвестициите се предвижда държавно субсидиране при изграждането на инфраструктурата на крупните предприемачи (инвеститори от I клас): безплатно предоставяне на земя и съответно право на ползване и строеж за тази група инвеститори; индивидуално административно обслужване на инвеститорите от I и II клас (т.е. при инвестиции над 50 млн.лв.); подобряване на информационното обслужване на инвеститорите и т.н.
32. Редовен доклад за напредъка на България в процеса на присъединяване 2003, с. 113.
33. Вж. Польша – перспективы развития экономики после вступления в ЕС, БИКИ, № 67, 17 юни 2004 г., с. 1.
34. Срв. Вайденфелд, В., В. Веселс, Европа от А до Я (справочник по европейска интеграция), С., 2004, с. 113.
35. Оценки на проф. С. Стоилов, В-к "Труд", 26 април 2004 г., с. 12.
36. Прогноза на доц. Е. Хърсев, В-к "Труд", 2 август 2004 г., с. 14.
37. Редовен доклад за напредъка на България ..., с. 158.
38. Ангелов, И. и кол., Цит. съч., с. 234.
39. Proff, H., H. V. Proff, Effects of World Market oriented Regional Integration on Developing Countries, Intereconomics, 1996, № 2.
40. Киреев, А., Международная экономика. Часть первая (Международная микроэкономика: движение товаров и факторов производства), М., 1998, с. 362.
41. Срв. Ангелов, И. и кол., Цит. съч., с. 284.
42. Към 2003 г. на ЕС се пада 70 % от стоковия износ на страните от Централна и Източна Европа и над 60 % от техния внос (Гавлик, П., Страни с переходной экономикой: тенденции развития и перспективы, ПТПУ, 2004, № 1, с. 8).
43. Договорените сравнително малко на брой и ограничени по продължителност преходни периоди не отменят това принципно положение.
44. Вж. В-к "Капитал", 7-13 юни 2003 г., с. 9, 10.
45. Пак там, с. 9.
46. До края на първото полугодие на 2004 г. лиценз за износ на продуктите си в ЕС са получили само 23 предприятия от подотрасъл "млекопреработване" (В-к "Капитал", 28 август – 3 септември 2004 г., с. 41).
47. Срв. В-к "Пари", 28 юни 2004 г., с. 3.
48. Табаков, Г., Много фирми ще фалират през 2007-а, В-к "Дума", 16 април 2004 г., с. 7.

49. Срв. Бройсс, Ф., Цит. съч., с. 29.
50. Цит. по Безруков, А. И., Л. А. Зубченко, Европейское сообщество на пути к единому рынку: роль транснационального капитала, М., 1990, с. 42.
51. Ангелов, И. и кол., Цит. съч., с. 281.
52. Срв. Бройсс, Ф., Цит. съч., с. 30.
53. Галвук, П., Страны с переходной экономикой..., ПТПУ, 2004, № 1, с. 13.
54. Вж. подробно Ангелов, И. и кол., Цит. съч., с. 283, 284.
55. Пак там, с. 184, 279, 280.
56. Ангелов, И., Макроикономически аспекти на бюджета за 2005-2007 година, в-к "Пари", 17 септември 2004, с. 29.
57. Вж. Неновски, Н., К. Христов, Официалната евроизация на България: плюсове и минуси, Икономически изследвания, 2001, № 1, с. 73; Чукалев, Г., Ефектът "Баласа – Самюелсън" в България, Икономически изследвания, 2002, № 2, с. 58, 79; АИАП, Предприсъединителна икономическа програма (2003-2006 г.), С., 2003, с. 37, 38.
58. НСИ, Статистически годишник 2003, С., 2004, с. 118.
59. Срв. Бройсс, Ф., Цит. съч., с. 30.
60. Редовен доклад за напредъка на България..., с. 133, 134.
61. Срв. Ангелов, И. и кол., Цит. съч., с. 45, 46, 56, 57; Дзяну, Д., Поднимет ли економику стран ЦВЕ вступление в Евросоюз?, ПТПУ, 2004, № 1, с. 15, 17, 19, 20.
62. Галвук, П., Страны с переходной экономикой: тенденции развития и перспективы, ПТПУ, 2004, № 2, с. 24; Буторина, О. В., Новые члены ЕС и их перспективы в зоне евро, Деньги и кредит, 2004, № 5, с. 52, 54.
63. Вж. Ангелов, И. и кол., Цит. съч., с. 186.
64. Срв. Ангелов, И., Перспективы экономического сближения Болгарии с Евросоюзом, ПТПУ, 2003, № 5, с. 37.
65. НСИ, Статистически годишник 2003, С., 2004, с. 416.
66. Матев, М., Европа няма да иска да я върпаме назад, в-к "Дума", 10 август 2004 г., с. 14.
67. Показателни за това са следните данни: българските фирми финансират само 27.1 % от разходите за НИОКР у нас, докато в Словения този дял е 54.7 %, в Чехия – 53.7 %, в Словакия – 53.6 %, в Румъния – 47.6 % и т.н. (в-к "Пари", 9 юни 2004 г., с. 2).
68. Предвижда се от началото на 2005 г. да заработи специален фонд за иновации. Средствата в този фонд ще нараснат от 5 млн. лева за 2005 г. на 8 млн. през 2006 г. и 13 млн. лв. през 2007 г. Финансовите средства ще постъпват от държавния бюджет и предприсъединителните фондове на ЕС и ще се използват за финансиране внедряването на нови продукти във вече доказали се, перспективни фирми.
69. В-к "Дума", 30 юли 2004 г.

ЗА ПЕРСПЕКТИВИТЕ НА НАЦИОНАЛНАТА ИКОНОМИКА СЛЕД ПРИСЪЕДИНЯВАНЕТО НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ КЪМ ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ

Резюме

Представената студия е опит за анализ на шансовете и рисковете пред българската икономика след присъединяването на страната към Европейския съюз (ЕС).

Анализът на историческото развитие на отношенията между България и ЕС в условията на радикалната социалнополитическа и икономическа трансформация у нас води до заключението, че ЕС се е превърнал в основен външноикономически партньор на Р България. Възходящото развитие на отношенията България – ЕС доведе и до възникването на редица сериозни проблеми.

Критичната оценка на степенята на подготвеност на България за присъединяване към ЕС аргументира извода за очаквани съществени рискове за нашата икономика в първите 2-3 години след присъединяването.

Формулирани са някои основни изисквания спрямо политиката, която България трябва да провежда като член на ЕС. Според автора България се нуждае от активна макроикономическа политика, чийто основен приоритет е осигуряването на устойчиво високи темпове на икономически растеж като условие за преодоляване на огромната икономическа, технологична и социална изостаналост на страната. За да бъде реализирана успешно политиката на ускорен икономически растеж, тя трябва да бъде допълнена от ефективни национални политики в редица други области – инвестиционната сфера, привличането на преки чуждестранни инвестиции, научни изследвания и технологично развитие, образование и обучение на кадри.

ON THE PROSPECTS OF THE NATIONAL ECONOMY AFTER THE ACCESSION OF THE REPUBLIC OF BULGARIA TO THE EUROPEAN UNION

Summary

The paper is an attempt to analyze the opportunities and risks for the Bulgarian economy after the country's accession to the European Union (EU).

The analysis of the historical development of relations between Bulgarian and EU in the context of radical socio-political and economic transformation in our country enables a conclusion that the EU has become a principal foreign economic partner of Bulgaria. The upward trend in the relations between Bulgaria and EU has resulted in a number of serious problems.

A critical assessment of the degree of Bulgaria's readiness to join the EU underlies the inference that the first 2-3 years after the accession are likely to see great risks for our economy.

Certain basic requirements for the policy to be pursued by Bulgaria as an EU member have been formulated. The author argues that Bulgaria needs an active macroeconomic policy with the main priority on providing steady rates of economic growth as a precondition for overcoming huge economic, technological and social backwardness of the country. In order to achieve a successful implementation of the accelerated economic growth policy the latter should be complemented by efficient national policies in a number of other areas – investment, attracting direct foreign investment, research and technological development, education, and personnel training.